

A

LENGYEL NEMZET TÖRTÉNETE

A LEGRÉGIBB IDŐTŐL A LEGUJABB KORIG.

IRTA

KASSAY ADOLF.

Két arcképpel.

PESTEN, 1864.

HARTLEBEN ÁDOLF SAJÁTJA.

A

LENGYEL NEMZET

TÖRTÉNETE

A LEGRÉGIBB IDŐTŐL A LEGUJABB KORIG.

.....

Langiewicz Marian.

Pustowojtoff Henriette.

Pesten 1863. Nyomatott Trattner-Károlynál.

 slávok régiebb története homályban leng. A történeti adatokból annyit tudunk, hogy azok a népvándorlás előtt már rég letelepedtek Európában.

Midőn a történet némi világot vet a slávokra azok már majd nagyobb számmal voltak a német népnél, több ezer évnél kell lefolyni, míg egy nép annyira elszaporodik mind a slávok azon korban, midőn rólok a történet először tesz említést.

A törzs nép, a nagyobb szám honában maradt, csak egyes ágak szakadtak el tőlök, és pedig vagy önkénytesen a tulságos elszaporodás miatt, vagy kényszerítve az ellenség fegyver által.

A német és sláv népek több ágakat, vagy is csapatokat küldöttek ki idegen országok elfoglalására.

Igy foglalták el idővel egyes ágak a keleti vidékeket az éjszaki tengerig, Elbáig, délen a görög birodalomban a közép tengerig, nyugoton pedig a Volga folyóig terjeszkedtek.

A görög történet írók szerint a sláv csendes, szorgalmas, őszinte, barátságos nép volt. Vallásuk, szokásaik, törvényeik, s életmódjuk elég bizonyosságot nyujt jellemükről. A régi slávok egy láthatlan istent imádtak, a ki az eget, és földet teremté, azonkívül több isteneket tiszteltek, mint közbenjárókat a láthatlan isten, s közöttük. Állatokat áldoztak az istennek, ember áldozatot nem ismertek. Később éjszaki Oroszthonba a skandinávok hozták be az ember áldozatot. Hitték továbbá a slávok a lélek halhatatlanságát, a jó,

s rossz tettek jutalmazását, és megbüntetését. Az isteni félelemben mindig kitüntek, isteneiknek egyházakat építettek, annak szentélyében a legfőbb pap, a ki vezér is volt, annyi ideig időzhetett, meddig lélekzetét felbirta tartani. A szentélyben nem volt szabad lélekzeni, ne hogy a lehellet a szentség bemocskoltassék. Az ellentől elfoglalt zsákmány, u. m. gyümölcs, s marhák javát az istennek áldozták. Az istent *Perunak* mennydörgőnek nevezték, *Swenotovit*, vagy *Sviatovid* világlátó megtestesült hadi isten volt. *Radegast* vendégszeretet, *Lada* a megtestesült szépnek istene, — *Morana* a halál istene volt.

A sláv mindent istentől nyert, tőle eredni hitte a jót és rosszat e földön, s hogy mind a kettő testel bír, és hogy fehér és fekete isten létezik.

A legfőbb istent a természetben a szellemek által mindenütt létezőnek, sok forrást, mi az embernek kellemes, szentnek hitte.

A holtak tetemeit elégették, egy cserépbe tették, s azt az elhunynak legkedvesebb tárgyaival vagy fegyverével együtt eltemették, a felett dombot hánytak, mit *Mogilának* neveztek.

A slavok törvényei szerint rabszolga, vagy fogoly, ha sláv földre lépett, szabad lett. — Az idegen foglyok, vagy *alattvalók* nem tartattak örökös fogságban, más nemzetek szokása szerint, fogságuk csak ideiglenes volt, magukat megválthatták, vagy a slávoknál mint szabad ember letelepedhettek.

Az öregek és szegények ápolása a slávoknak legfőbb kötelességük volt, azért náluk nem lehetett látni koldusokat, vagy csavargókat.

Különös vendégszeretettel fogadták az idegent, a kit vendégnek hívtak, azt távozásakor messzire elkisírtették.

A soknejuség nem volt náluk eltítva, azonban az a köznépnél nem divatozott, s csak a gazdagabbak tartottak több nőt. — A nőnem náluk nem volt őrizet alatt, mind a keletieknél, hanem szabadságában állott bel- vagy külföldiekkel tetszése szerint beszélni, mi azt igazolja, hogy a gyengéd nőnemet becsülni tudták.

A slávok mindig földmivelő nép volt, erre az ország helyzete, a kárpatoktól kelet felé elnyúló síkságok, a Visztula és Dnieper vidéki országok kényszeríték őt, s nagy befolyással bírt jellemére, melyet elsoroltunk.

A slávok az előtt már régen házakban laktak, Krisztus születése előtt négyszáz évvel említi Herodot, hogy a slávok városokat alapítának, s földmiveléssel foglalkozának. A földmiveléssel egybe volt kötve, a marhatenyésztés, a méhészet, ipar és kereskedelem. A mézből méhsert készítettek, a gabonából sört, melyet Pivónak neveztek, többnyire azt itták, s itálnak nevezték el. A slávok mesterséget is űztek, fegyverüket, gyűrüket, láncokat, ékszereket, melyek a régi slávok sírjaiban találtattak, s találatnak, maguk készíték. Egyházaikban talált szobrokat, s ábrákat (figura) kőből, fából, ércből csinálták, mi eléggé igazolja, hogy a régi slávok, habár a szobrászattal nem is, de a képfaragással, bányászattal, s ebből kifolyó mesterségekkel foglalkoztak. A nagyobb folyók, s tengerek mellett letelepedett slávok hajókat készítettek, s kereskedést űztek. A görögökkel kiterjedtebb kereskedelmi összekötésüket már Herodot említi. Pomeramia (Pommern,) Lengyel, s oroszthoni nevezetesebb városok a történet előtti korban alapítottak.

A kormányforma náluk patriarchalis-democraticus volt, ő náluk nem volt fejedelem, ur, alattvaló vagy rab-szolga. A család együtt lakott. A családok képeztek a nemzetséget, ezek a törzsököt. — Vagyont egyesek nem bírtak, az az egész családé volt. A családi s nyilvános ügye-

ket a családok feje az — apa vezette. A családban a legöregebb, s legértelmesebb főnöknek választott, ha ez képtelen volt, vagy elhalt, helyette mást választottak. A főnökök korlátlanul kormányozták övéiket, de ezeknek sem volt szabad a szokás és törvénnyel visszaélni. A főnökök egyuttal birák s papok is voltak, ezek választottak maguk közül egy főnököt, Vajdát, Wladikát, Bojárt, és más főbb hivatalnokokat, országgyűlést tartottak, békét kötöttek, vagy hadat izentek. Ezen hivatalok nem voltak örökölhetőek, csak a későbbi időben lehet az éjszak keleti slávoknál némi rendi különbségre, és a hivataloknak demokratikai alaponi öröklésére találni. A sláv alkotmány most leginkább Serbiában, és Montenegróban tartatik fel, a többi slávoknál a kereszténység behozatala, s azzal egybekötött német feudál rendszer által keleten, és a mongoloknak két századig tartó, a törököknek pedig hosszab elnyomása által nyugoton ugyszólván egészen megszüntetett.

A slávok ezen alkotmánya üdvös volt egy szabad, 's földmivelő népre, de nem volt alkalmazható az olly nagy sláv nemzetre, mellynek harcias s rabló szomszédai voltak, a politicalai mivelődés tekintetében azoknál sokkal hátrább álltak, így nemzeti miveltségök csirájában elfojtatott.

A sláv nem volt harcias nép, de a megtámadók elleni védelemben vitézségét mindenkor kitüntette, s azokat sokszor elűzte. Az Elba mellett a németekkel, s délen a görögökkel viselt véres harcokban vitézségüket eléggé feljegyék elleneinek történetirói.

Több fajoknak a törstőli elszakadása, az idegenekbeni bizalmuk miatt a körülmények és az idő szellemének megfelelő álladalmi egészet egy állam fő alatt nem birtak képezni, ezek valának az okok, mellyek miatt a slávoknak a világtörténetben jelentékeny szerep nem juthatott. Kétszer sikerült ugyan, néhány fajt egy állammá alakítani, a hetedik

században S a m o és a kilencedik században S v a t o p l u k alatt, erős volt ekkor, de az alakítók halálával az államkötelék is felbomlott.

A lengyel is sláv népfaj lévén, az előadottak azokra is alkalmazandók.

Lengyelek.

A Vistula mellett elterjedt sláv törzs a sik tér helyzeténél fogva Poloknak (lengyeleknek) polákoknak, (e föld lakosainak) neveztettek. A lengyelek mellett, a Masovánok, Kryavok, Kaschubok, Pomrevolnesierek, Krakovánok szinte sláv fajok, ezen törzsökök úgy látszik egymástól független, külön fejedelmeknek hódoltak. A Krakovánok, vagy is Krakóiak fővárosa Krakó volt. A tulajdonképeni lengyeleknél Knezen, Posen, és Kruschvits voltak a főhelyek. A kormányügyek vezetése a Leschkek és Popielokra bízott.

Az utosó P o p i e l idejében S e m o v i t, P i a s t földmives fia volt a legkitünőbb egyeniség, a ki a kitört zavarok között a lengyel tront elfoglalta 860-ik évben.

Ekkép S e m o v i t ideje vett világot a lengyel törtenetre.

Semovit, (Ziemovit) Piast uralkodó család törzsapja a ki mint a P r e m y s l i d e k, Csehonban, rurirok Oroszhonban több századokig ült a trónon.

Semovit birodalma kezdetben nem nagy volt, P o z e n g n e s e n, és K r u s c h i t z városokból állott.

Semovitol 891-ik évben kiragadta a halál az élők sorából, öt fia Leschek követte, a ki harminc évig uralkodott. Ennek holta után 921-ik évben Semovit ült a trónra.

Semovit utódai birodalmukat a szomszéd országok

elfoglalásával nagyították, s azt a közép Oder, és Visztuláig terjeszték ki. A lengyel birodalom ekkor éjszokról a Pommerok, és Poroszok, nyugotról a Podlachok, és oroszbirodalom délről Horvátország, keleten az Oder és Elba között lakó sláv népfajok birodalmáig terjedt ki, az utóbbiak már ekkor nagyobb részint a német fegyvereknek hódoltak.

Miecyslav atyja halála után 962-ik évben lépett a kormányra. — Neki hódoltak a lengyelek, mazurok, lenzysek, és más kisebb pogány néptörzsök.

A határos cseh birodalomban már a kereszténység szövétneke világított, s az a szomszéd Lengyelhont is előzőnlé fényével. —

Csehországban I. Bolesláv uralkodott, hogy leánya kezét Miecyslav elnyerhesse, megkeresztelkedett, s az ő példáját népe is követte.

Az esketést 965-ik évben Bohovid cseh lelkész vitte véghez. Egy év után Posenban Lengyelhon számára püspökség alakítatott, első püspök Jordán volt, a ki a kereszténységet terjeszté.

Lengyelhon egyházi tekintetben a Magdeburgi érsekség alatt állott, s a római német császár felsősége alá jött, mert az akkori német császárok politikája az egyházi ügyet a világgal egybekapcsolta. Az Elba vidéki slávok már a németeknek hódoltak. A kegyetlen határgrófok a keresztény tan felvételére fegyverrel kényszeríték őket, a német nyelvet, a rabszolgaságot és német törvényeket rájuk erőszakolták.

Az Elba és Saal jobb partjani slávok ezen erőszakolt megtérítése a nyolczadik században Nagy Károly idejében történt. A tizenkettedik században pedig a slávok egészen rabszolgákká tétettek.

A németeknek nagy segélyére szolgált az Elba vidéki

több törzsre oszlott slávok egymás közötti egyenetlensége, Az elbai slávok szomorú sorsában részesült Lengyelhon is. Miecysláv látta a vést, azt a kereszténység felvételével akarta elhárítani. —

A véletlen azonban hamarébb belé sodorta őt, mintsem hitte. A német császár által hivatván, megjelent, meghódolván, letette a hódolati esküt, adót fizetett, a csatában egy sereg harcost kellett a császár rendelkezésére kiállítani. A határgróftól félvén, azoknak nem mert ellenszegülni. A német birodalom vasaljává válván, holtáig (992) hű alattvalója maradt a császárnak. —

Lengyelhon nagysága.

Lengyelhon nagyságának fénye Miecysláv holta után veszi kezdetét. —

Miecysláv fiai között felosztá kis birodalmát.

A legöregebb fiú Boleslav ezen felosztásban enyészetet látott, ő Lengyelhont erős állammá akarta alakítani, kiüzte fivéreit a birodalomból, s a kormány gyepöljét egyedül vette kezébe.

A cseh trónon most III. Boleslav ült, gyáva s kegyetlen. —

A lengyel Boleslav, sereggel támadta meg az egyiránt gyávát, és kegyetlent, elfoglalta Krakót, melynek vitéz őrsége egyig elhullott. A főváros elestével az egész ország a San folyóig Boleslav hatalmába került. Ezen időtől Krakó a lengyelek birtokába maradt, s kis Lengyelországnak nevezetett. —

Boleslav győzelmes fegyverének egy év alatt meghódolt még Slézia, Morva, s mind azon tartományok, melyeket a csehek a déli karpátoktól a dunáig délről és nyugotról a Tiszáig birtak.

E foglalás a lengyeleknek nem nagy vérontásukba került, mert a gyáva cseh herceg alattvalói elleni bosszuszomját sietett kielégíteni, ekkép megkezdett, s folytatott kegyetlenségeivel lévén elfoglalva, csehország határai őrizet nélkül maradtak.

Igy nyert Boleslav vitéz melléknevet, a ki most birodalmát az osztrák határszélig terjeszté, azt a magyaroaktól a Duna, és Tisza választá el. —

A pomeraniaiak öt éjszakon már rég véduroknak választák, itt tehát birodalma az Oder és Visztula torkolata között a balti tengerig terjedt ki.

Birodalmának ekképeni növekedésével dicsősége és gazdagsága is növekedett.

Némethont Boleslav nagysága megdöbönté, de ő eltudta enyésztetni a félelmet, mert nem akarta az őt Némethonhoz csatoló köteléket előbb széttépni, míg magát birodalmában erős lábra nem helyezé, s alattvalóinak szeretetét meg nem nyeri. A régi viszony tehát közte és Némethon között nem változott.

Boleslavnak egyedüli vágya volt, a szerzett birtokokban megerősíteni a német császár által. Azt nem sokára el is érte.

P o r o s z h o n b a n martyr halállal kimult A d a l b e r t prágai püspök tetemét Boleslav megvette a pogány poroszoktól, a mennyit a tetem nyomott, annyi aranyat adott azért.

A Gnezi egyházba nagy fénnel temetette el.

A martyr sirjánál nyilvánult csodáknak hire elterjedt mindenütt, seregestől mentek a népek a vértanu sirjához.

III. Otto német császár is elhatározta, hogy szentté lett barátjának sirját meg fogja látogatni. —

Boleslav örömmel hallá a császár e határozatát, mert így célját hamarébb elérni remélte.

A határszélnél a legünnepeleyesbben fogadta a császárt, 1000. évben,— maga Boleslav nagy kísérettel ment elébe, a lengyel sereg öltönye fénylett az arany, ezüst, s drága kövektől. Otto, s kísérete meggyőződött Boleslav gazdagságáról, hadseregének nagyságáról, s azon tiszteletéről, a mellyel a császárt fogadta.

Gnezéhez megérkezvén, a császár elhatározta, hogy mesztelen lábbal menend Adalbert sirjához. Boleslav a sirhoz vezető utat posztóval terítette be. Vitézeit két sorba állította fel, azok között ment Otto a sirhoz.

Rövid ima után Lengyelhon kívánatait soroltatta elő.

Boleslav püspökségeknek felállítására kért engedélyt, mert a poseni püspökségen kívül a kiterjedt Lengyelbirodalomban több nem volt.

A császár Boleslav kívánatát teljesíté, kis Lengyelországra nézve **K r a k ó b a n**, Boroszlóra **S i l e s i á b a n**, és Kolbergen **P o m e r a n i á b a n**, Gnezében Némethontól független érsekség alapítását megerősítette.

Háromnapig volt a császár s kísérete Boleslav vendége, azt arannyal, ezüsttel, drága kövekkel, prémekkel, gazdag s drága öltönyökkel ajándékozá meg. Az asztalon naponként felterített arany s ezüst étszereket az urak, és szolgáknak ajándékozta. A legértékesebb ajándokot a császár tanácsosai kapták.

A lengyel történetírók szerint az utolsó napon a császár levette a koronát fejéről s császári kegyének jeléül Boleslav fejére tette, s őt királynak ismervén, őt Némethon irányábani kötelezettségeitől felmentvén, vele szövetséget kötött, mellyet a' Pápa is megerősítet. Boleslav pedig **L u b u s o n** új püspökséget alapított.

Igy vérontás nélkül szabadult meg Lengyelország a német uralom alól.

Otto halála után II. Henrik lépett a német császári trónra.

A csehek a kegyetlen III. Boleslavot elűzték, a ki a lengyel királyhoz menekült, ettől segílyt nyervén, visszatért Csehbonba. Kegyetlenségének legnagyobb jelét adta most. A csehek szinte a lengyel királyhoz folyamodtak. A lengyel király csak erre várt, hogy a csehek között mint szabadítójuk jelenhessék meg. A csehek kérésére most közbejáróként lépett fel. Barátságos értekezlet ürügye alatt magához hívatta a cseh herceget, ez megjelenvén, fogságra vettette, s megvakította. A tyran elnyerte jutalmát.

A lengyelkirály most maga jött Csehbonba, hol örömmel fogadtatott, s 1003-ik évben a cseh trónra lépett.

Ekkép Boleslav Csehországot elfoglalván, azt a német uralom alól felakarta szabadítani, II. Henrik elleni pártütőkkel szövötközött, mi a 14 évi háborút vonta maga után, melly Boleslav javára végződött.

Csehont 1004-ik évben elveszté a lengyel örök zsarolásai miatt, a kik a cseheket elidegenítették. Még ezen évben támadta meg Henrik Lausic zot, sokáig ostromolta Bautzent, hol hadseregének java elhullott, s kénytelenítvén a lengyel öröknek szabad menetet engedni.

A következő évben azonban nagyobb szerencsével harcolt Henrik O der mellett, a lengyel hadsereget megkerülvén, poseni területre ütött. Boleslav kerülté a döntő csatát, az ellenséget az élelem elfogásával, s kisebb támadásokkal nyugtalanította, Henrik állása így naponként komolyabbá vált, Boleslavval tehát békére lépett. Lausicz

a német birodalomnak visszaadatott, — azonban két év múlva ismét visszakerült Boleslav hatalmába 1007-ik évben, s egész haláláig birtokában maradt. Hasztalan kísérte meg Henrik azt visszafoglalni, Boleslav fegyvere, s aranya mindenütt győzött. —

Annyi veszített csata után Henrik még azon reményben ringatta magát, hogy a szerencse tán még egyszer részére forduland, több ízben 1011. 1015. 1017. megtámadta Boleslavot, de mindannyiszor kudarcot vallott.

A lengyel király e megtámadásokat Elba, és Saal közötti foglalásaival viszonozta, s a német birodalom nagyjait a császár ellen felfingerelte.

A császár helyzete tehát mindinkább rosszabbá válván, átlátta, hogy a lengyel királyi ellenségeskedés csak birodalmát veszélyeztetheti, annak békekötéssel vette elejét, az Bauczenban 1018-ik évben kötött meg.

Henrik kénytelen volt Boleslavot Lausicz, s Oder balpartjani kisebb tartományok urának elismerni, őt Némethon felsősége alól egészen felmenteni, Boleslav még a német birodalomtól segílyt is nyert a kievi orosz herceg elleni harcra.

Nagy Vladimir halála után ennek fiai közötti egyenetlenség a legjobb alkalmat nyújtotta Boleslavnak, hogy birodalmát nyugoton is kiterjeszthesse.

San folyón átkelvén Przemyslt elfoglalván, az orosz birodalmat előzőnlé seregével, s aztán Kievet is elfoglalta.

Azonban Vladimir egyik fia Jarozlav herceg alatt az elszakasztott részek egyesítettek

Boleslav belátta, hogy Kievet meg nem tarthatja, a gazdagabb orosz városokra sarcot vetett, a tartományt kifosztotta, s gazdag zsákmánnyal Lengyelhonba visszatért, csak San és Búg folyók közötti tért Przemysel és Halicz fővárossal együtt csatolta birodalmához.

Boleslav tehát Lengyelhont olly nagyságra s fényre emelte, a mellyen még soha sem volt, azért Boleslavot nagynak nevezi a világtörténet.

A csatában hadseregének vezére, békében népének bírája volt. — A külföld irányábani nagyságnak, mellyre Lengyelhont emelte, megfelelt a honbeljébeni jólét, mellyet ő varázsolt elő nemzetének.

Tanácsosoknak a népszerűtetével bíró tizenkét egyént választott, megjelent a község, és kerületi gyűléseken, a szükség iránt mindenütt megkérdezte a legszegényebb, és leggazdagabbat. Kiterjedt birodalmát beutazta, meghallgatta aszegények panaszát a hivatalnokok ellen, épen úgy mint a gazdagét, azokat törvénytelenéseikért vagy zsarolásaiért vétségük nagysága szerint büntette, így ő alattvalóinak valódi atyja volt.

A nép szokása s törvényei szerint kormányzott s a legértelmesebbek tanácsát mindig meghallgatta.

Boleslav nagy lelke a különböző fajokat egyesítette, őt mindenki mint atyját tekinté, s nevére halával emlékszik az utókor.

Birodalmát kerületekre osztotta, mindeniket egy várnagy kormányta alá rendelvén, a ki a csatában vezére volt a kerületebelieinek, békében ott helytartó, s legfőbb bíró volt. Háború idejében minden állampolgár köteles volt hadi szolgálatot tenni. A gazdagabbak képezték a lovaságot, a szegényebbek a gyalogságot. A legszegényebbek a várakat, és erősségeket őrizték, s abba a népség vette magát, s értékesebb vagyonát elrejté. Az ellenbeütések a hegyeken tüzet csináltak, s így a háborúról villámsebességgel értesült az egész ország. Az ellenség elhagyott házakat lelt, élelmi szereket sehol sem talált, kisebb ütközetek által kifárasztatván, s a lovasság által folytonosan nyugtalanítatván, a jól védett erősségeket eredmény-

telenül támadta meg. Henrik seregének nagy része tehát Lengyelhonban találta sirját, így veszteséggel kellett neki visszavonulnia.

A nemesség végezte a lovagi szolgálatot, el volt különözve a szegényebb gyalogságtól, mi a néptől elkülönzést is maga után vont.

Boleslav alatt voltak urak, közemberek, gazdagok szegények, és szolgák, de rabszolgákat e korban nem találni még Lengyelhonban.

A szabadság, a törvény előtti egyenlőség, Boleslav alatt még nem szűnt meg.

A hadifoglyok nem váltak szolgálkká, ők mivelés végett bizonyos földterületet kaptak tulajdonjoggal, a mesteremberek pedig városokban telepedtek le, s a bel-földiekkel hasonló polgárjogot nyertek.

Boleslav alatt az urak nem önkénykedhettek a köznépen, mert azokat a visszaélésekért keményen büntette.

Igy emelkedett Lengyelhon Boleslav alatt nagyságra, a nép jólétre.

Boleslav minden nagysága mellett sem tehetett két koronára szert, mert azt a pápától nem kaphatott, ön maga magát tette tehát királlyá, s püspökei által királlyá kenegetvén, magát megkoronáztatta.

A püspökök öt az egyházak, és püspökségek alapítóját, a ki az egyháziakat olly gazdag ajándékokkal látta el, szerették, nem ellenkeztek, s öt megkoronázták.

Azonban mint megkoronázott király nem soká örvendhetett művei nagyságának, rövid idő mulva a koronázás után élte 58, dicső kormányzásának pedig 33. évében, 1035. elhunyt.

Ő volt Lengyelhon leghatalmasabb királya. Boleslav korát aranykornak nevezi a történet.

Lengyelhon hanyatlása II. Miecyslav alatt. Anarchia. Kazimir.

Boleslav nagy s hatalmas birodalmat hagyott hátra fiának. II. Miecyslav, a ki „lusta“ melléknévvel tiszteltetett meg, elüzte testvéreit az apa által hátrahagyott birodalomból. Fivére Ottó István királyhoz Magyarhonba jött segélyért. István a kárpátoktól délre eső Lengyelhonba vezette seregét, s azt elfoglalta, ezután Morvát fogta ostrom alá, a honnan Bratislav herceg által visszaveretett. Ottó terve Magyarhonban hajótörést szenvedett, most II. Konrad német császárhoz fordult segélyért, a ki a nélkül is ellenszenvvel viseltetett Miecyslav ellen. Eleinte a lengyel királynak szolgált a szerencse, de az később elfordult tőle. Lausitcot 1031. évben elveszté, s kénytelen volt az ország kormányát testvérének Beszprémnek átengedni a ki most őt üzte ki a birodalomból. Saját nejétől elárultatván, Csehhonba futott. Fivére Beszprém meggyilkoltatván, most visszanyerte birodalmát, de nem sokára meghalálozott 1034. évben. Alatta veszté el Lengyelhon a San folyó melletti orosz birtokokat, mellyeket 1029. Jaroslav herceg birodalmához csatolt. Pomeránia szinte elszakadt Lengyelhontól, mellyet azután folytonosan nyugtalanított.

Miecyslav halála után ravasz neje vette át a kormányt fia, Kazimir nevében. Ez mint németnő megvetette a nemzet jogait, folytonos sérelmekkel illette a lengyeleket, a kikkel naponként jobban érezte önkényének súlyát, azok mellőztével német tanácsosokkal s hivatalnokokkal árasztotta el az országot.

A lengyelek béketürelme kifáradt tehát, s jogaik sérelmét

az önkénykedő nő elűzésével orvosolták, a ki most fiával a német udvarnál keresett menhelyet.

Igy esett Lengyelhon az egyenetlenség pártoskodás mély örvényébe, s anarchia dúlt az országban, mellynek szomorú helyzete még nagyobb csapással súlyosbított.

Bretislav cseh király e zavart legalkalmatosabbnak látta boszút állni azon lealacsonyításért, mellyet Boleslav lengyel királytól szenvedni kénytelen volt, 1038-ik évben nagyszámu sereggel beütvén, Krakót elhamvasztván, kis Lengyelországot elfoglalta.

A védtelen ország a megtámadást vissza nem verhetette, kénytelen volt a győző kezébe adni kincseit, most gazdag zsákmánnyal tért vissza Csehhonba Bretislav.

Illy eredménnyel tett hadjárata után jövő 1039. évben Slézián keresztül vezetvén seregét, Lengyelhont ujólag megtámadta, elfoglalta B o r o z l ó t, az akkori főváros G e d e c z önkényt megadta magát, s lakosai Csehországba költöztek.

A győztes cseh király akadály nélkül nyomult G n e z e i g lengyelhon fővárosáig, mellyet szinte elfoglalt.

Most Lengyelhon szomorú sorsban részesült, az egyházak kincsei elraboltattak, s nagyszámu foglyokkal együtt Csehországba küldettek, egész hont feldulta az ellen, sőt még Sz.-Adalbert teteme is Csehországba vitetett, s Prágában temettetett el. Egész Lengyelhonnak B r e t i s l a v lett ura, nyugoton M a s o v i á b a n Maslau herceg visszaverte őt, a lengyelek ide menekültek tehát, s ott védelemre is találtak.

Lengyelhon önállóságát majd elveszté.

A pápa, s III. Henrik német császár mentették meg az enyészettől.

A lengyelek a pápánál Bretiszlav ellen az egyházak

kiraboltatásáért panaszt emeltek, pártfogását s a német császár segélyét kérték fel.

A német szászár segélyéért esdett meg R y x a Boleslav özvegye fia Kazimir részére, a ki Lengyelhonnak a csehek általi elfoglalásával a lengyel trónrai reményét hanyatlani látta.

Csehonnak Lengyelhonnal az erélyes Bretisláv alatti egyesülésében a német császár veszélyt látott, Csehország ellen tehát harcra készült.

A G n e z é b e n mulató Bretislav értesülvén a német császár terveiről, gyorsan visszatért, s Csehonban Henriknek első támadását 1040-ik évben visszaverte.

Henrik a visszaverést megtorlandó, jövő évben nagyobb sereggel indult B r e t i s z l a v ellen, serege győzelmesen nyomult Prágáig s Bretiszlavot békére kényszeríté, a ki most lemondván lengyelhoni igényeiről, csak Boroszló vidékét tarthatta meg Slésiában.

Lengyelhon függetlenségét III. Henrik által nyerte vissza.

K a z i m i r Boleslav fia ezután visszatérvén Lengyelhonba, s ott tárt karokkal fogadtatott.

Mindenek előtt a kimerített, s elszegényedett országot helyre állítani törekedvén, szomszédaival békét kötött. Belől aggasztotta őt M a s l a v a ki az előtt M a s o v i á b a n a csehek megtámadásait visszaverte. E hatalmas főur Kazimirt nem akarta elismerni királynak, s fegyverrel kellett őt hódolatra kényszeríteni.

Kazimir a királyi kincstárt növelte nejének J a r o s z l a v kievi herceg leányának hozományával, ekkép kir. hatalmának növekedtével a makacs főurakat könnyebben megzabolázhatta.

Bölcs kormányával Lengyelhont helyreállította. Borozlót határaival együtt csekély évi adó mellett 1054-ik évben

visszanyerte a csehektől. Ő megerősítette a püspökségekre egyházakra, zárdákra tett adományokat. A nagyok s alattvalói egyiránt szerették őt, a kiknek fájdmámára 1058-ik évben elhunyt.

II. Boleslav, és Vladislav Herman.

Alig kezdett Lengyelhon kibontakozni, a veszélyből, a csaták, s önkény által ejtett sebek még be sem hegedtek, midőn azok ismét újolag felszaggattattak.

Szomorú kort élt Lengyelhon II. Boleslav uralkodása alatt.

András és Béla fivérek harcaiban Béla, magyar herceg, bátyja Kazimir nővére férjének segélyére sietett, I. Béla 1061. évben el is nyerte a trónt. Boleslav az András részén lévő csehekkal harcba keveredett, mi azonban sokáig nem tartott, mert András a csatatéren elesett.

Két év múlva béke jött létre a csehek és lengyelek között, s Boleslav nővérét Svatanát Vratislav cseh herceg vette nőül.

Boleslav, ösapját a nagy Boleslávot vágyolt utánozni; annak nagysága nagy tettekre buzdíták őt.

Kedvező alkalmat nyújtott Jaroslav orosz herceg fiainak egymás közötti egyenetlensége, ő tehát megtámadta a San és Volhynia közötti orosz birtokokat, elfoglalta Kievet, s védencét herceg Isaslavot emelte a trónra.

Néhány évig győzelemmel viselt harcai tulsúlyra segíték őt nyugoti szomszédai felett. A külföldön kiöntött honfi vér, s pénz elegendetlenséget szült az ország belsejében.

Ő nem tudott a nagyok kedélyére hatni mind ösapja, így azok ellenszenvével találkozott, most szigorral lépett fel, s így akarta azok hajlamát megnyerni, ez által csak nagyobb ellenszenvet gerjesztett maga iránt.

A népszerűtlen király 1077-ik évben a koronát fejére tétette. Alattvalói az erőhatalomnak hódolni voltak kénytelenek.

Azonban nem sokára érezte azon idegenséget, melyet önkényes eljárása miatt irányában alattvalói viseltettek, midőn törvénytelenégeit később a szentek sorába iktatott *Stanislav* krakói püspök szemére vetné, hevétől elragadtatván, 1078-ik évben saját kezével gyilkolta meg azt.

A bűnös tény az elégedetlenséget legfőbb fokra emelte, alattvalói fellázadtak ellene, fiával *Vratislávval* Magyarhonba menekült, hol barátságosan fogadtatott. Azonban büszke s visszataszító bánásmódja miatt itt is sok ellenségei támadván, — mint mondatik ellenei által kivégeztetett.

Boleslav menekülése után annak fivérét *Vladislav Hermant* választák a lengyelek királynak 1080-ik évben. A félték, s tehetetlen király csak háborút s belzavarokat idézett elő, ő nem nevezte magát királynak, s meg sem is koronáztatta. — Ő beegyezett, Magyarhonból visszatérő fivérének *Miecyslavnak* meggyilkolásába. Lengyelhon szerencsétlenségéhez járult még az is, hogy magát egészen kegyencére *Siecichre* hagyta, ezt krakói palatinusnak nevezte ki, s a legfőbb hatalmat ennek kezébe adta. *Siecich* mint minden kegyenc az alattvalók ostora volt, törvénytelenége részrehajlása, s haszonvágya a királytól mindenkit elidegenített. — Lengyelhon belseje fel levén dulva, külről harc fenyegette.

II. *Bretiszlav* cseh király *Sléziába* tört, azt kegyetlenül pusztította, *Glogau* minden épületeket elhamvasztott, mert *Vladislav* az évenkénti 30 márka aranyat, és 500 márka ezüstöt fizetni elmulasztotta.

A jogaikban *Siecich* által sértett lengyelek és *Sbygniev Vladislav* törvénytelen fia *Bretiszlav*hoz menekültek.

Az elégedetlenekhez csatlakozott ezután még Vladiszlav másik fia, a vitéz Boleslav is.

Az apa kénytelen volt a csehekkel az országra nézve káros békét kötni, és Siecich eltávolításába beegyezni. Most a' fiúk kiengesztelődtek az apával, Siecich azonban az udvarnál maradt, s uralkodott mint az előtt.

Az apa és fiúk közötti viszály súlyosan nehezedett Lengyelhonra, annak megszüntetése végett Siecich kiűzetett az országból.

Kegyencének ezen szomorú sorsát nem soká élte túl Vladiszlav, s 1102-ik évben elhunyt.

III. Boleslav.

Az apa s egymás között egyenetlenségben élő fivérektől Lengyelhon sok jót nem várhatott.

A törvénytelen házasságból származott Boleslavnál idősebb Sbygniev fájlalta, hogy amaz nagyobb öröksézt kapott, emennek pedig rosszul esett, hogy az apa birodalmában a törvénytelen fiú is örökölt, Sbygniev et ismét az is aggasztotta, hogy fiatalabb fivérének mint fejedelmének kellett hódolni, ez okból a' szomszéd cseheket, morvákat németeket, pomeraniaikat és lutirokat ingerelte fel Boleslav ellen.

III. Boleslav (a g ö r b e s z á j u), (mit dem krummen Munde) Kálmán magyar királlyal szövetségelt, s a cseheket s morvákat többször megverte. V. Henrik német császár, Kálmán által adott segélyt megboszulandó Sléziába tört 1109. évben, Boleslav Boroszlóig engedte őt előnyomulni, kerülvén a döntő csatát, mindenütt kisebb ütközetekkel nyugtalanítá ellenét, s előle minden élelmi szerezket eltakarítatott. Henrik harcosai ezereként hullottak el éhen, s a kisebb ütközetekben is sok esett el. Ek-

kép a német császár tökéletes vereséget szenvedett a nélkül, hogy döntő csatát vívott volna, seregének maradványait tehát megmentendő, kénytelen volt békét kötni. Azon hely a hol Henrik serege annyit szenvedett „k u t y a f ö l d n e k“ nevezetett el.

Ugyan egy időben küzdött Boleslav a pomerániakkal éjszakon, ezek egykor Lengyelhonnak hódoltak, de már II. Miecyslav alatt a lengyel uralomtól szabadulni vágyván, s igen sok bajt okoztak a lengyel királynak. — III. Boleslav több évi harc után legyőzte őket, s Bambergi püspök által a keresztény hitre térítette. Az O d e r torkolatánál keleten is győzelmet arattak III. Boleslav fegyverei, ő legyőzte a lutirokat, elfoglalta a R ü g e n, V o l i n, vagy is M i n e t h a, és Ü s e d o m szigeteket. Ezekkel szövetkezett tehát S b y g n i e v fivére ellen. Szándokolt bosszuállása napfényre derülni. Többször elfogta ugyan őt fivére Boleslav, de mind annyiszor megbocsátott neki. Midőn utójára számkivetésből Lengyelhonba visszatért, széles kardot vitetett maga előtt, többször megsértette fivérét, a kit jelenléte bosszontott.

Boleslav szolgái urokat ezen kellemetlen helyzetből kiszabadítandók, S b y g n i e v e t meggyilkolták. Az istenfélő Boleslavot szolgáinak e tette megdöbbené, lelkiismerete mardosta őt, s a nyilvános bűnbánat sem adhatá vissza nyugalomát. Szomorítá meg őt némelly urak és főhivatalnokoknak az alattvalók feletti önkénykedése, mellynek csak szigorú büntetéssel vehette elejét. A krakói herceg S k a r b i m i r z jeles hadvezér, de felette büszke, s hiu férfiú is fellázadt ellene, a miért is méltóságától megfosztatván, halállal büntettetett.

Az ország belsejében dülő egyenetlenséget külső szerencsétlenség is növelte. P o m e r a n i a ismét fegyvert fo-

gott Lengyelhon ellen, s Boleslavnak 1128—30 kétszer kellett ellenök indulni.

Midőn István magyarhon királya elhunyt, s a trón végett pártokra szakadt az ország, Boleslav a trónkövetelő Boris részére Oroszhonnal szövetekezett, s Magyarhonba ütött, a honnan azonban szégyennel kellett neki visszavonulni 1132-ik évben.

Mig Boleslav Boris mellett harcolt, az alatt Sobieslav vak Béla szövetségese Sléziába tört, azt kipurzttiván, számtalan foglyokkal, s gazdag zsákmánnyal tért vissza.

A következő évben Boleslav Magyarhonba ismét betört, de most sem volt szerencsésebb, s 1134-ik évben tökéletesen megveretett, s csak nehezen mentheté meg életét is.

Ez alatt Sobieslav cseh herceg négyszer tört be Sléziába, azt kegyetlenül kipurzttította, az oroszok is nyugtalaniták Lengyelhont.

Lothár német császár is felkelt a lengyelek ellen, a többi szomszédok csataiba ő is beelegyedt, s Némethon egész hatalmával fenyegette Lengyelországot, ha ez az ő biróságát el nem ismerné. Boleslav gyáván alá veté magát Lothárnak, Merseburgban személyesen jelent meg előtte, Pomerania, és Rügenben elismerte a német császár felsőbbségét. Magyar- és Csehonnal pedig kénytelen volt békére lépni 1135-ik évben. A békét csak négy évig élvezhette, mert meghalálozott. Birodalmát négy fia között osztá fel. Ulászló a legöregebb nyerte Krakót, Slésiával. Boleslav Masoviát és Kujaviát. Miecyslav Gnezent, és Pomeraniát. Henrik Sendomirt, csak a legfiatalabb, s még kiskorú Kázmir nem kapott örökszt. Ezen osztályon kívül a legöregebb viselte a többi fivérek feletti felsőséget, ennek kellett biztosítani a biro-

dalom egységét, s utódaik közül mindig a legöregebbnek kellett a főhatalmat gyakorolni.

Ezen felosztás igen veszélyes volt Lengyelhonra; Boleslav ezt saját tapasztalásából sejtette volna, de az előadó atyai kebel gyermekei iránti szeretete miatt rendelte eztígy, fiaiba a legnagyobb bizalmat helyezvén.

III. Bolesláv korlátlanul uralkodott Lengyelhon felett, vele együtt Lengyelhon a hatalmas európai államok sorából eltűnt, ezután jelentéktelen állást foglal el a történetben.

Boleslav által szétszaggatott Lengyelhonból most több hercegségek támadtak u. m. kis Lengyelország, Nagy-Lengyelország, Slézia, Masovia, Pomerania, Krakó Gnezen, Posen, Boroszló, Plozk, és Danzig fővárosokkal. A kis Lengyelország hercegei a többi hercegségektől függtek, s a főváros Krakó lett. Az egyes hercegek az arisztokratia befolyása alatt álltak, a kik személyes érdekeiket követvén, egymás között veszekedtek, mindenütt hiányzott az egység, mindezzel zavar uralkodott, Lengyelhon tartományai így veszték el egymás után, a megtámadók ellen nem bírták magát védeni, elszegényedett, s majd két századig küzdött e szomorú helyzettel.

Ulászló III. Boleslav legöregebb fia mint Krakó hercege vette át az uralkodást, s így fivéreinek is őt kellett uroknak ismerni. Neje, a német hercegnő vezette a kormányt, a ki honfiait tette a lengyelek elébe, s ez által a lengyeleket elidegeníté. Hozzájárult még az is, hogy fivérei részét elakarta foglalni. Posent fogta ostrom alá, de a püspökök, vajdák, és más főurak a fivérek pártján lévén, felláztak ellene, s őt az országból kiűzték. A német császárhoz futott Ulászló nejével együtt, s annak pártfogását kérte fel. Az alatt az Arisztokratia fivérét IV. Boleslavot ültette a trónra.

Barbarossa Fridrik német császár Vladislav mellett fegyvert ragadt, Lengyelhont megtámadta s kénytelen volt most Bolesláv Vladislav gyermekeinek Sléziát átengedni.

Ezek Sléziát három hercegségre osztották, a mint szaporodtak az utódok, a szerint növekedett a hercegségek száma is.

Fridrikkel 1157-ik évben kötött béke után Boleslav a lázadó poroszok ellen vezette seregét, eleinte szerencsésen horcolt, utóbb azonban megveretett, III. Boleslav negyedik fia Henrik is elvérzett e csatában, s legfiatalabb fivére Kazmér az igazságos öröklött részében.

IV. Boleslav halála után III. Miecyслав, III. Boleslav harmadik fia lépett a trónra.

III. Miecyслав szerény magaviselete miatt öregek neveztetett. 1173 évben lépett a trónra. Ez gátat akart vetni a nagyok önkényének, s azok erőszakoskodásai ellen védte az alsóbbakat, ezért az ország nagyjai elleneivé váltak, s midőn ő még szigorubban járna el ellenök, fellázadtak ellene s III. Boleslav ötödik fiát Kazimirt emelték a trónra.

Kazimir az igazságos 1177-ik évben trónraléptével a kormányt egészen át akarta alakítani, a püspököket zsinatra hívta össze 1180-ik évben Lenczába, s az Aristokratia visszaélései ellen egy törvényt bocsátolt ki. Azonban feljogosította őket, hogy az uralkodó mellé a kormányügyek elintézésébe befolyó tanácsot alakíthassanak. Így tulsúlyra emelkedett az aristokratia, s akadálytalanul sújta önkényével a pórnépet. Kazimir később a ruthenok ügyeibe avatván magát, s a miatt háborúba keveredett a magyarokkal, harcolt a poroszokkal, és J a d z v i n g e k e l, de győzni sehol sem birt. Lengyelhonban fivére Miecyслав, a kit krakói hercegségből elűzött, bosszút forralt ellene, s Krakót csakhamar visszafoglalta. — Az egymással egyenetlenkedő fi-

vérek már az előtt a papát kérték fel közbejáróul ez pedig már ekkor Kazimir javára dönté el az ügyét, ezt jelelte ki a trónra.

Kazimir halála után 1194-ik évben ennek fia a böcs Leschek nek kellett volna a trónt elfoglalni. III. Miecyslav ebben sérelmet látott s erővel uralkodni akart, de a kiskorú Le che k párthiveitől Krakótól nem messze Mosgava folyónál megveretvén, ott fia Boleslav is elesett.

Később szinlett barátsága, s hajlama miatt fivére fiának gondnoka lett, de tervei később napfényre jövén, a kormánytól elmozdítatott, hova ravazsága ismét nem sokára felsegíté őt, s egész haláláig 1202-ik évig uralkodott.

Halála után fia Ulaszló a vékonylábu (Dümfüszler) jött a tronra, mert Leschek G o v o r k a nevü kegyencitől a Sendomiri vájdától nem akart elválni. Az alatt Leschek Savichvostnál a ruthénokat megvervén, ezeknek fejedelme Román is a csatatéren maradt, ő a sendomiri hercegséget pusztításaik ellen biztosította. E győzelme hirre emelte őt, a bizalmatlanság most szeretetté változott, illy körülmények között Vladislav leköszönt.

A kormányt tehát Leschek (a szöke) vette át 1205. évben. Ulaszló megtartá nagy Lengyelországot, Leschek kis Lengyelországot Sendomirt és Pomerániát, fivére Konrád Masoviát nyerte. A Savichnál elesett harcias Román halála után a ruthen ügyekbe a magyarok avatkoztak Leschekkel együtt Kálmán magyar herczeg Leschek leányával S a l o m e á v a l lépett házasságra s a ruthenok királyá lett, azonban csak nem sokáig türhették az elnyomattatást, őt elűzvén a magyar uralkodásnak véget vetettek. Mstislavisch orosz herczeggel szövetkezett most Leschek, hogy a Savichvostnál elesett Román fiának Danielnak a trónt biztosítsa, s a magyarok támadásait visszaverhesse. E részről tehát biztosítva lévén,

most Leschek éjszak felé fordult, hol a pomeraniaiak változó szerencsével harcoltak a lengyelekkel. III. Boleslav tökéletesen leigáztván őket, de azért saját fejedelmök által kozmányoztattak. Leschek alatt Sventopelk herceg tün-tette ki magát leginkább a dánok ellen viselt harcokban, azokat Pomerániából kiűzte s magát az öszes Pomeránia fejedelmének cimezte 1220-ik évben.

Lengyelhon ekkép az uralkodók harcai által elgyen-gitetvén, kénytelen volt nyugodtan nézni az eseménye-ket. Leschek a lengyel befolyást emelni megkísértvén, Sventopelt elismerte ugyan fejedelemnek, de Lengyel-ország felsősége alatt. Leschel Gonzavába fejedelmi gyűlést hirdetett, s Sventopelkot is meghívta. Ez eljött ugyan, Lescheket ravaszsággal kezére kerítette, s elakarta vitetni, Leschek magát védvén, Sventopelk által meggyil-koltatott 1227-ik évben.

Leschek fia a szemérmes V. Boleslav atyja halálakor hat éves volt. A kiskorú gondnoksága zavart idézett elő, Konrád Masoviai, és Henrik krakói fejedelem között. Konrád hátránnyal küzdött először ellenével, később azonban fortélylyal legyőzte őt, s a gondnokságot viselte. Konrád még mind Masovia fejedelme legyőzte a poroszokat Kris-tóf nevű Vajdája által, a kit dühében agyonütött. Ezen időtől fogva a hadi szerencse elfordult tőle, s országát a poroszok kipusztították. A német lovag rendet hívta segé-lyül, annak Chelmno tartományt ajándékozván 1237-ik év-ben. A német rend irtóháborut kezdett a poroszok, s lith-vánok ellen s Lengyelhonnak is sok kárt tett.

V. Boleslav nagykorúvá válván, a kormány gyeplőjét kezébe vette, mellyet roszul igazgatott, igazságtalan bíró, a harcban félénk volt, tekintélye mindinkább csökkent. Kor-mánya alatt ütöttek ki azon nyugtalanságok, mellyek a rendet egészen felzavarták, s polgárháborut idéztek elő.

Hozzájárult még a mongoloknak betörése is Orosz- s Lengyelhonba.

A mongolok 1223-ik évben támadták még az egyenletlenség által pártokra szakadt Oroszhont, azt elfoglalván fejedelmeit meggyilkolták.

A fenyegető veszélyben sem bírtak egyesülni a lengyel pártok, ekkép a mongolok által megtámadt védtelen Lengyelhon fejedelme német honba menekült, Lengyelország pedig a vadcsorda által feldulatott.

Sléziában 1241. évben a jámbor Henrik a német lovag renddel együtt Liegnitznél szállott szembe a mongolokkal s a hős e véres csatában vitézül harcolva esett el húszeres vitézeivel. Vencel cseh király visszaverte a vadcsordát, megmenté dühöktől az országot. Olmütznél Sternberg Járóslav győzte meg őket, Austriába vonuló másik csapat tatárt pedig a harcias Fridrik verte vissza. A megvert csordák maradványa tehát Oroszthonba futott a többihez, visszavonulásukkor legtöbbit szenvedett Lengyelhon, mert azt is feldultak, kis Lengyelországban, Krakóval együtt mindent elhamvasztván, a lakosokat legyilkolták.

A szomorú példán senki sem okult. A mongolok visszavonultával a lengyel fejedelmek viszályai is megújultak. A Liegniczi fejedelem ült a kormányra, a kit Konrád masoviai fejedelem megbuktatott. A lengyel fejedelemségek ismét a polgárháború színhelyévé váltak, ekkép az ország egészen kimerítettén, a fejedelmek is elszegényedtek, a kik most kénytelenek voltak az Oder jobb s balpartján lévő tartományokat a brandenburi határórnak elzálogítani.

Illy sorsa volt Lengyelhonnak a szemérmes Boleslav kormányja alatt. — Midőn keblében a zivatar dúlt, kivülről sem élvezett békét, a tatárok ezután is többször

beütöttek, a litvánok, a német lovag rend, és a jadzvingek is többször nyugtalaníták a pártokra szakadt Lengyelországot.

Vindova fejedelem alatt mindinkább erősödő litványok ellen fellépni sem volt ereje. A' lovag rend ellen a romai pápánál emelt panasznak nem volt eredménye. A Jadzvingekkel előnyösen harcolván Podlachint elfoglalta. Illy zavarok közepette ragadta ki a halál a szemérmes Boleslavot 1279-ik évben az élők sorából.

Őt most unokája a fekete Leschek Konrád Masovai fejedelem fia követte a trónon. Tíz évi kormánya folytonos belnyugtalanságokat, s egyenetlenségeket mutat fel, melyet a tatárok többszöri rablásai még inkább súlyosítottak. Elhunyt 1289-ik évben.

Ennek halála után ismét nagyobb viszályok növelték az egyenetlenséget. Az öröklés fivérét Lokietek Vladislavot illette. A krakóiak azonban a jámbor Henrik boroszlói herceget választák fejedelmöknek, ez egy évi uralkodása után a Poseni fejedelmet Przemyslavot tevő örökössének. II. Vencel cseh király is vágyott a lengyel trónra, s Leschek végrendeletére támaszkodván. A törvényes öröklési jog azonban Vladislavot illette. Mind ezen trónkövetelők közül Przemyslav nyerte el a trónt, a ki hat havi uralkodása után Ottó és János brandenburgi hercegek árulása által életétől megfosztatott.

Ennek halála után a lengyel országnagyok akaratából Lokietek Vladislav lépett a nagy- és kis-Lengyelország és Pomerania kormányára. Slézia a csehек uralma alatt állott, Lausitzot a németek birták. Pomeránia eleste, s Lokietek Ulászló nagyravágyása elidegeníté alattvalóit, így nagy Lengyelország II. Vencel cseh királyt hívta meg a trónra. Hiába törekedett ez kiegyezni alattvalóival, hiába kérte őket, hogy ne hagyják el őt, ezek nem

felelték a sérelmeket, így kénytelen volt 1300-ik évben elhagyni birodalmát, s helyét idegennek engedni át.

A cseh Vencel erős kezekkel ragadta meg a kormánygyeplőjét, megválasztását sokan megbánták, Ruthenia visszaadta az elfoglalt Lublint, Lengyelhont nem merte most senki megtámadni, az ország öneszméletre ébredt.

Vencel Lengyelhon ezen felüdülése közben halt el 1305-ik évben, holtá után Lokidek Vladislav vissza tért Lengyelhonba, s öt Kis-Lengyelhon tárt karokkal fogadta, de a többi hercegségek ellen erőszakot kellett használnia. Nagy-Lengyelhon most Heinrich Glogaui herceg, Stettini herceg brandenburgi szövetségessével elfoglalta még Lengyelhonhoz tartozó Pomeraniát, és Danzigot. Lokietek a német lovag rend segélyét kérte fel, ez azonban a győzővel egyetértvén, azzal a zsákmányt megosztá. Hasztalan fordult Lokietek a pápához elégtételért, a lovag rend nem adta vissza az elrabolt zsákmányt. Pomeránia tehát Lengyelhonra nézve örökre elveszett. Midőn Glogaui Henrik halála után Lokietek Vladislav nagy Lengyelhont ismét visszavette a poseni lakosság fellázadt ellene, aztán Krakó kísértette meg a felkelést.

Lokietek Vladislav 1319-ik évben királlyá kenettetvén, megkoronáztatott, az alatt a Sléziai hercegeknek a cseh királynak hűséget esküdtek, sőt Masovia is a cseh királyhoz állott. Azonban mentől nagyobb vész fenyegette Lokietek királyt, ez annál szilárdabban törekedett az egységet előteremteni.

Lokietek Vladislav leánya Erzsébet Károly magyar királlyal 1319. évben kötött házassága által vetette meg alapját a Magyar- és Lengyelhon egykori egyesítésének, melyet olly ügyesen tudott előkészíteni Károly, a ki 1324-ik évben ipának segélyt küldött a lithvániok ellen, azokat

megverte, utóbb egy hadosztályt küldött Vilmos osztrák herceg vezérlete alatt a német lovag rend ellen *). A német lovagok 1331. évben Ploszenél megverettek, 20000 emberek maradt a csatatéren. Lokietek Vladislav néhány hónapra e győzelmei után 1333-ik év mart. 2-án Krakóban elhunyt, fiának kicsiny de egyesült tartományt hagyott hátra.

Lengyelhon szomorú korszakát ő zárta be, s fiával együtt a boldog idők is eltűntek Lengyelország egéről.

Lengyelhon belállapota.

A gyenge uralkodók alatt a pártokra szakadt birodalom nem élvezhette a jólét korszakát. Kazimir alatt az arisztokratia jutott túlsúlyra, az biráskodott az alsóbb osztályok felett, az adó alól felszabadítván, az egész teher az alsó nemességre, és pór népre nehezedett. A törvénytelenesség és elnyomás napi renden voltak, így az egyenlőségi törvény megszűnt.

A városok is kiyonták magukat lassanként, német művészek vándoroltak be, kiváltságot nyertek a németjogok gyakorlatára. A Sléziai városok, de Krakó, Posen, Danzig fővárosok is a német törvényt fogadták el.

Később a kormány erősödvén, a népre nehezedő káros kiváltságokat megszüntette, az előrelátó Lokietek csak annyiban hagyta meg e kiváltságokat, a mennyiben azok a lengyel törvényekkel nem ellenkeztek. A városokban is a lengyel törvények szerint rendelte kiszolgáltatni az igazságot. Azonban nehéz volt az az előtti divatozó egyenlő adót ismét behozni, mitől a papságot sem kímélte meg.

*) Dlugoss. Hist. Poloniae 1711. Lib. IX., p. 1000.

A belviszonyok rendezése végett 1331-ik évben Chertschinbe országgyűlést hirdetett. Ez volt az első országgyűlés melly tanácsosokból, főhivatalnokokból, főpapságból, fő- és alsó nemességből állott, hol lengyelhoni tartományokat egyenlően kötelező törvények készítettek, tárgyalatott az adó, és a birodalom védelme. Eddig egyedül a tanács vezette a kormányt, most abban az alsó nemességnek is befolyás engedtetett, s az is meghivatott. Egyenlőség azonban még sem jöhetett létre. A tanácsosok a főnemességből választattak. A meggyilkolt főnemes váltságdíja nagyobb volt a meggyilkolt alsó nemesénél. Boleslav alatti szabad pórosztályból most alsó nemesség alakult. A tulajdonképeni pórosztály a főuraktól függő vagyont birt. Ezen országgyűlésen a személyes szabadság mondatván ki, a pór nép is a nemességgel hasonló jogot nyert.

Lengyelhon nemzeti mivelődése nagy akadályokra talált. Az egyház által bevett deák nyelv mellett a német nyelv s német szokások terjedtek el, a lengyelek is egészen elnémetesedtek, német nyelven oktatták gyermekeiket, német törvény szerint ítétek, német öltönyt viseltek. A német szellem eképeni terjedését a püspökök minden erejükből gátolták, felügyeletük alatt álló iskolákból a német nyelvet kiküszöbölték. Lokietek Vladislav hevesen küzdött a lengyel nemzetiségért.

Az ipar, és a kereskedelem kizárólagosan a lengyelhonra olly veszélyes uzsorás németek kezében volt. Lengyelhon csak terményeket küldhetett a külföldi piacokra, mellyek más árucikkekért cseréltettek be.

Vladislav halála után Lengyelországot a királyválasztási pártzajlongások töltötték be. Károly mindenkép törekedett sógorának ügyét támogatni, s követei a Krakóban összegyűlt rendeknek Kázimir megválasztását javasol-

ták, felemlegetvén a herceg erényeit, öröklési jogát, a haldokló atya végkivánságát, a beszéd hatott a rendekre, így Kazimir ápril hó 25. királlyá választatott *).

Kazimir szinte mint atyja Lengyelhon egysége után törekedett. Mindenek előtt a belrend megszilárdítása végett a békét feltartani, s a háborút kerülni iparkodott. Henrik sléziai herceg meghalálózván, János cseh király a sléziai hercegségeket mint cseh hűbért azonnal elfoglalta. E viszály egy egyenlített ki, hogy Kazimir 20 ezer ezüst girát fizetett Jánosnak, s ez a sléziai hercegségeket átengedte, János pedig sléziai igényeiről lemondott s azt a cseheknek átadta, az viszont lemondott minden igényeiről Lengyelországra és a lengyel kir. címről, s Masovia állítólagos jogairól. A német lovag renddel Poroszthonban is kiegyezett Kazimir, lemondván Pomerania, és Danczigról, helyette azonban Kujaviát és Dobrzynt kapta vissza.

A halicsi és vladimiri uralkodó Masoviai fejedelem Trojdanovitsch 1340-ik évben méreg folytán múlt ki. Sogóra Kazimir most megtámadta Halitschot, elfoglalta Lemberget, a halitschi fejedelemséget a lengyel államnak meghódította. Vladimiria többi tartományai végett a litvániai herceg Olgierdal több évi háborúba keveredett, melly Kazimir részére rosszul végződött, s Vladimiria egy részét mint hűbért Litvániának kellett átengedni. Litvániához tartoztak akkor Volhynia, Podolia, és Ukraine egész a Dnieperig.

Kazimir erős kézzel fogott a belügyek rendezéséhez. 1339-ik évben Lokietek Ulászló által adott jogokat megerősítette, és kiterjesztette. Kazimir úgy látszik megigézte Károlynak, hogy a lengyel trónoni örökösödést kieszközli

*) Dlugoss. Lib. IX. 1022. l.

Károly fia Lajos számára, mert Kazimir beteges nejétől nem reményelt fia gyermekét, így mindenkép törekedett Károly vágyainak előmozdítására. Az 1339-ik évben tartott országgyűlésen a rendek elé terjeszté az örökösödés ügyét, felhívta azokat, hogy eleve örökösről gondoskodjanak, nehogy holta után a pártviszálynak essék áldozatul a haza. A rendek egy része Szemovith maszovi, más része János szinte maszovi hercegeket egy rész ismét Vladislav oppelni herceget kívántak megválasztatni. Kázimir most Lajost a magyar király fiát ajánlá a rendeknek, ezek elfogadván az ajánlatot, Lajost trónörökössé kiáltották ki. Az örömhirt Kázimér maga hozta meg nagy számu egyházi, s világi urak kíséretében Visegrádra *). Utóbb 1354-ik évben halála esetére az ország rendei által a régibb szerződést nem csak Lajos személyére megerősítette; hanem utódaira is kiterjesztette, Lajos pedig a követeknek Lengyelország szabadságait megerősítő okmányt adott át, de Lengyelország szabadságának megtartásáért a magyar rendek is jótállottak **).

Kazimir alatt Lengyelország belől emelkedett. A szebb városok, egyházak zárdák, s szebb épületek neki köszönik lételüket.

A tudományokra is különös gondot fordított, 1364-ik évben alapította a krakói egyetemet. A béke, a belrend és Kazimir gazdálkodása mind a mellett, hogy csekély adót fizetett az ország, hamar jólétre vergődött, Kazimir igazság szeretete sok idegent, különösen zsidókat vont oda a kiket némi előjogokkal felruházott. Ezeknek különös védcstillagok Eszter a szép zsidónő, Kazimir kedvesse volt.

Kazimir 1370-ik évben vadászat alkalmával, lováról

*) Długoss. Lib. IX. 1055. Turóczi II. Cap. 98.

***) Fejér Cod. dipl. IX. 412. Długoss. Lib. IX. 1101.

lebukván, súlyosan megsebesült, s többé nem is kelt fel, nov. 5. elhunyt. Halála után a rendek nővérének fiát Lajosost Magyarhon királyát Krakóban nov. 17. a' gnesznai érsek által megkoronáztatták, az Lengyelhonban 12 évi kormányzása alatt több felségi jogokról mondott le a rendek részére. Magtalan lévén, egyik leányának akarta a lengyel koronát megszerezni, e végett 1374-ik évben a lengyel rendeknek Kassára hirdetett országgyűlést, itt Lengyelhon egységének védelmére, a föld adó leszállítására, s aránylagos felosztására egyszersmind arra is kötelezte magát, hogy azt a rendek beegyezése nélkül fel nem emeli, a nyilvános hivatalokat lengyel honfiakkal tölti be. A rendek most az örökösödést, ha fia nem születnék, leányaira is kiterjesztették *). Hosszas tétovázás után a papság is kötelezte magát a földadó fizetésre.

Lajos halála után polgár háború dult Lengyelhonban, annak Hedvig Lajos király leányának királyá választása vetett végett. Mind a mellett, hogy szívéből szerette Vilmos osztrák herceget, ezzeli összekelését ellenezték a lengyelnagyok, a hon javára tehát lemondott szerelméről, s a lengyelek kívánatára a 40 éves még pogány, utóbb megkeresztelkedett Jagiello litvániai hercegnek adta kezét, ekkép Litvánia egyesült Lengyelhonnal. Hedvig rövid uralkodására hálásan tekint a lengyel, mert ő helyreállította a békét, a személy és vagyonbiztosságot, azonban mindenki fájdmára 1399-ik évben hunyt el, hálából férjét Jagiellót megtarták a lengyelek a trónon.

Lengyelhonnak Litvániávali egyesülését, a német lovag rend Zsigmond magyar király és német császár rossz szemmel nézték, ez utóbbi Vitoldot Jagiello által Litvániába kinevezett helytartót ingerelte fel Jagiello ellen, mi-

*) Dlugoss. Lib. X. 21. Fejér Cod. dipl. IX. 572.

dön harcra került a dolog, Zsigmond mint békebíró lépett fel, a ki az ügyet a német lovagrend javára döntötte el. Ez által a német renddel keveredett harcba Jagiello, de győzött, a német lovagrendet Grünvaldnál, és Tannenbergnél keményen megverte, az ellen 40000 embert vesztett. — Ezen csatában Jagiello élete is veszélyben forgott, abból csak Sbygniev Oleschnicky mentette meg őt. Második győzelmet Koronánál aratott Jagiello, hol az ellenek 8000 embere hüllött el. Poroszhon félvén Jagiello dulásaitól Zsigmond császár közbenjárására 1411. évben Jagielloval Thornban békét kötött. Ezután kétszer harcolt meg Jagiello Poroszhonnal, s a háborúnak az 1422-ik évben kötött béke vetett végett.

Lithvania Jagiello által viselt harcban nem nyújtott semmi segílyt. Horodlóbán 1413. évben tartott országgyűlésen a litvániai kath. nemességet majd azon előjogokkal ruházta fel, mellyekkel a lengyel nemesség birt. Vitold nagyherceg, és a főurak ebben Litvania függetlenségét veszélyeztetve látták, Jagiello kiváltságait mindenkép akadályozták. A poroszal viselt háborúban a prágai cseh hussitákat segítették, Zsigmond császár, s magyar királynak is érdekében állott Litvaniának Lengyelhonnali egyesülését mindenkép gátolni, ezeket tehát egymással ingerültségben tartani iparkodott, hogy a lengyelek, és Vitold rokonszenvének örvendő Husziták ellen eredmény teljesen harcolhasson. Vitold a kit Zsigmond lengyel királlyá tenni törekedett 1430-ik évben elhunyt, ennek holtá után sem boldogult Jagello Litvaniának Lengyelhonnali egyesülésével. A lengyelhoni nemességet új előjogokkal ruházta fel, s fogadta, hogy a rendek beegyezése nélkül pénzt nem veret, azoknak régi kiváltságait megerősítette, s miután fiának Ulászlónak a trónt biztosította, 1434-ik évben elhunyt.

A Jagellók.

A tiz éves Ulászló lépett a trónra, a ki a rendek, és krakói püspök Sbynier Oleschnizki felügyelete alatt állott. Litvániában polgár háború tört ki, de az nem sokára elfojtatott. Albert magyar király halála után 1440-ik év elején a nagy számú nemesek s városi követek jelenlétében megnyilt magyar országgyűlés, a Krakóban készült feltételeket megerősítvén Ulászlót királynak kiál-lotta, s arról ünnepélyes okmányt állított ki *). Ő alatta a magyarok többször fényes győzelmeket nyertek a törökön, ezek elveszték Serbiát, s 10 évi fegyverszünetet kötöttek. — A római pápa, és a görög császár azt megsze-gedték Ulászlóval, a ki most újra harcra indult a törökök ellen, s a várnai véres ütközetben a magyar sereg javával ő is elveszett 1444-ik évben. Midőn a lengyelek Ulászló haláláról meggyőződtek fivérét Kazimirt, a Litvániai kormányzó herceget választák királynak.

Kázimir, a ki Litvániának Lengyelországgali egyesü-lését fogadta, nagyobb részint Litvániával volt elfoglalva, s midőn még annak hercege volt, a katolikus nemesség kiváltságait a görög vallásra is kiterjesztette. Volhiniá U k r a n i á, és K i e v n e k Lengyelországbani bekebelezése végett tett esküjét azonban meg nem tarthatta, mert Lit-vánia elégedetlenségétől tartott, e végett sok baja volt a lengyel nemességgel, mellynek kénytelen volt nagyobb ki-váltságokat adni. Az alatt Ő z v i e l m i a sléziai hercegséget Lengyelhcnnal egybecsatolta, s Zátor ótalma alá adta magát, melly Albert János alatt szinte Lengyelországba bekebe-leztetett. P o m e r á n i a a német lovag rend uralma alól

*) Katona XIII. 70.

szabadulni vagyván Kazimir pártfogását kérte fel 1454-ik évben, e miatt Kazimir a német lovag renddel háborúba keveredett, de Kazimir többször győzött, s a lovag rend kénytelen volt békét kérni mely Thornban 1466-ik évben meg is kötött, a Visztula balpartjani Pomeránia, Danzig várossal, Vermia, Chemla Lengyelek hatalmába jött, Pomeránia nyugoti része, a tulajdonképeni Poroszhon csak olly feltétel alatt hagyatott a német lovag rendnél, hogy azt a rend nagy mestere mindenkor a lengyel királytól nyerendi hüberül.

Lengyelország mind azon tartományokat követelte vissza, melyek a halitschi hercegség Dániel és Leo alatti fényes korszakban 1239, 1266, 1287. évben hozzá tartoztak, Litvánia ellenezte ezt, s Lengyelhonnali egyesülről mit sem akart hallani. Midőn a litvániai nemesség kiváltságait épségben feltartani s Lengyelország javára őket megnyerni akarná, Litvánia rendei megtagadták az engedelmességet, s az izgató Gastold ösztönzésére nagy herceg választását tüzték ki. Midőn Kazimir a zavart lenem csillapithatta, szigorral lépett fel. Litvánia e zavarok alatt mind inkább gyengült, kénytelen volt több nyugoti tartományokat az oroszoknak, délen pedig a töröknek átadni. János Albert alatt pedig maga vágyott Lengyelországgal egyesülni.

A belzavarok, és külföldi háborúk a vagyon biztosságot veszélyeztették, némelly urak az alsó nemesség vagyonát rabolták, Kazimir elfogadta a rablókat, s halállal büntette, Rusinowska nevű nemesnő férfi öltönyben éretvén a rabláson, rögtön felakasztatott. Az előjogait, féltő, s hónap hönyszerető nemesség összegyülekezett, a főnemesség egyesült most az alsóval — követeket választották a gyülésre, s a Senatus mellett az alsó nemesség

követei képezték a követek kamaráját, a városok követei is helyet foglaltak ezek kamarájában.

Kazimir 45 évig uralkodott, alatta Lengyelország fénypontra emelkedett. Apai örömét nevelte fiának a cseh rendek által a cseh trónra 1471. és később 1490-ik évben a magyarok által a magyar trónrai meghívása. Kormányára alatt gazdagságra emelkedett a nép. A tudományok virágzottak alatta, a műveltség a legalsó osztályokig hatott, s Lengyelhon e korból sok nevezetes és tudós embereket mutat fel, mint Kopernik, Janicki, Danlyschek, Kromer, ezen korban élt Lengyelország történetirója Dlugoss.

IV. Kazimirt, fia János Albert követte a trónon 1492-ik évben, másik fia Sándor Litvánia nagy fejedelmévé választatott. Halitschot az oláhok megtámadták, János Albert serege egyesült Sándor fivére seregével s Oláhországba nyomult. A lengyel sereget sikerült az oláhoknak 1497-ik évben a bukovinai erdőbe csalni, hol általuk körülkerítetvén lemészároltatott. A sereg maradványait az aláfürészelt fák részint agyonnyomták részint hosszú hajuknál fogva az ágakon akadt lengyelek agyonverettek, s kevesen menekülhettek meg. E szerencsétlen harc után István oláh vajda törökök és tatárokkal Lengyelországba ütött, s Lembergig nyomult elő, az egész hont dulta, és pusztította. A szigorú tél védte meg Litvániát a további kegyetlenségektől, honnan az ellen 40 ezer ember vesztesége után kimenni kénytelen volt. — E csapás után Litvániát Moskauból érte a vész, elveszté a Siveri hercegséget. A bukovinai szerencsétlenséget egyedül a királynak róttá fel a lengyel nemesség, a ki ugymond kegyencének Hallimach Duonakorsi tanácsára hallgatott mert ugymond a király illy uton akart szabadulni a nemességtől. A gyáva János Albert a nemesség minden kívánatába beegyezett, az most kizárta a pór-

népet az alkotmányból azt a városokban fekvő vagyion birtokától eltiltotta, s minden egyházi föméltóságból kizárta. A kormányt is korlátok közé szorítá, mert annak a nemesség beegyezése nélkül a honfiakat harcra hívni joga nem volt.

János Albert holta után 1501. évben Sándor lépett a trónra. A nemesség itt is szorossan ragaszkodott előjogaihoz. A városokra, és pórnépre sok tekintetben káros régi s új törvények egy könyvbe szedettek, s az szolgált zsinórmértékül. Uralkodása alatt Lengyelhon szenvedései folytonosak voltak Litvániát az oroszok, Rutheniát, a lengyel korona legszerencsétlenebb tartományát az oláhok, és tatárok pusztították, a haldokló király szenvedéseit azon örömhír enyhíté, hogy hadvezére Glinka a tatárokat Kletzkánél megverte, s a zsákmányt tőlök elvette.

I. Zsigmond.

A lengyelek által a trónra hitt Zsigmond koronázásakor esküvel fogadta, hogy a lengyelek szabadságait s kiváltságait megtartja, ezután országgyűlést hitt össze hol a lengyeleket magának még inkább megnyerte. Litvániát már az előtt megvásztá őt nagy fejedelmének.

Azonban Litvánia csak hamar a pártoskodás színevé vált. A fentemlitett Glinka gyűlölségből egy lithván főurat gyilkolt meg. Zsigmond haragjától félvén, felátadtt, s Lithvániához tartozó tartományokból egy önálló fejedelemséget kívánt alakítani. Midőn Zsigmond egy sereg élén Firlejt küldte ellene, egész Dnieperig menekült, az alatt III. János moskani fejedelem segélyt küldött neki, az most is mindenütt megveretett. Firlej ezután Moskauba nyomult, ott mindent feldulván vissza-

jött. Ez alatt Bogdan Rutheniába tört, azt pusztította, s Lemberget akarta elfoglalni. Kamenicki lengyel fővezér pedig más részen Oláhbonba ütött be, Bogdan kénytelen volt tartományának védelme végett hazajönni. A két sereg Dniesternél bukkant egymásra, a sokkal kisebb számú lengyel sereg fényes győzelmet nyert ellenén, a cseh-magyar király közbejárására azonban békét kötöttek az ellenfelek, Oláh- és Moldvaország évenkénti adófizetésre kötelezte magát, azt azonban nem teljesítette, mi később a lengyelek, és törökök közötti háborúra adott okot.

I. Miksa német császár boszút forralt Lengyel honban, Litvániában, Cseh- és Magyarhonban uralkodó Jagelloni ház ellen. A német lovag rendet ingerelte fel Lengyelország ellen, Moskau nagy fejedelmével pedig szövetségre lépni törekedett, később rokonsági viszonyba lépett a jagellóni házzal, s unokáját Ferdinándot a cseh és magyarországi jagellóni hercegnővel azon reményben, hogy ezen egybekelés által majd Cseh- és Magyarhont Ausztriához csatolhatja, kívánta egybeházasítani.

III. Iván moskai fejedelem a lithvánok ellen indított háborút, seregét Glinka vezérletére bízta, a ki 1514-ik évben elfoglalta Smolensk várost, Orschánal megveretett ugyan az orosz, de Smolensk a békekötés után is hatalmában maradt.

A német lovag rend mestere Poroszthonban Brandenburi Albert, Zsigmond nővérének fia, bátyjának a lengyel királynak vonakodott hódolni. Miksa császár 1515-ik évben a szerződés kötésekor Bécsben segélyt ígért Zsigmondnak a német lovag rend ellen, ha ezzel háborúba keverednék. Alber Lengyelország felsőbbségét elismerni nem akarván, a háború elkerülhetlenné vált, Miksa most közbejáróul ajánlotta fel magát, alattomban még is a német lovag

rend nagy mesterét segítette. Az alatt Némethonban elterjedt a Reformátio, a német lovag rend nagy mesterével együtt a Protestáns vallásra tért. Ez azon időben történt, midőn bátyjával kiakart békülni. Bátyja nem gátolta őt, Poroszhont a német lovagrendtől megfosztá, s azt Albertnak s fi utódainak hűbérül „Porosz fejedelemség“ cim alatt átadta. Albert mint Poroszhon fejedelme 1525-ik évben Krakóba jött, s hódolati esküt letette a király kezébe. Egy év mulva a Masoviai hűbéres fejedelmek kihaltak, s országok Lengyelországhoz kapcsolatott.

Ekkép Lengyelország éjszakról és nyugotról biztosítva volt, délről azonban a törökök védelme alatt álló tatárok és oláhok által nyugtalanítatott. Zsigmond 1533-ik évben békére birta a törököket, abban foglaltatik az is, hogy a fekete tengereni kereskedelmet nem fogják a törökök akadályozni, Lengyelországnak Moldva feletti felsőbbségét elismerték, a tatárok pedig kötelezték magukat, hogy Lengyelhont nem fogják többé nyugtalanítani.

Zsigmond akkor lépett a kormányra, midőn Európában a Reformatio végett patakként folyt a vér. Lengyelhonban nem voltak még a kedélyek felingerelve. Zsigmond nem gátolta a Reformatiót, csak a kihágókat büntette. Egész P o m e r á n i a az evangelikus hitre tért, de a tulajdonképeni Lengyelhon régi vallásához hű maradt.

Zsigmond kormánya alatt békét élvezett az ország mert meg volt elégedve. A nemesség sokszor tulságos jogokat követelt ugyan, de lecsendesitetett a törvény ereje által. A pór nép személyes szabadságát megszüntető törvényt Zsigmond elakarta törölni; de az előjogaira féltékeny nemesség ellenezte azt, s ez által a királynak sok kedvetlenséget okozott.

Zsigmond családi békét sem élvezhetett elvetemedett gonosz neje B o n n a miatt, ez védte, a gyáva és rossz embereket, a királyon uralkodott, s fiát Zsigmond Agostont

gyönyörök és élvek között nők társaságában növelte. Viszálkodást gerjesztett mindenütt, különösen az egyenlőség sorompoiból szabadulni vágyó főnemesség között, mely grófi címekkel kívánta magát ékesíttetni, más országnagyok hitbizományokat alapítottak, miszerint a vagyon csak egy személynél maradjon. Illy alkotmány ellenes tényeknek ellenszegezte magát Zsigmond, mi által sok ellensége támadt. Az alsó nemesség a pórnépet sanyargatta, mely most rabszolgává (Leibeigene) vált, Zsigmond nem gátolhatta ezt. Ugyan ezen nemesség a követek kamarájából kizárta a városokat még akkor is, midőn azokat Zsigmond oda behozta. A nemesség törvénykönyvet kívánt, de csak magának. Az ekkép támadt viszályt B o n a mindenkép szította, Zsigmond látta a hon egére tornyosuló vész fellegeket, a 17 éves herceget elvette nejétől, s ezt nem engedte semmibe befolyjni. A királynő és némely urak most hangosan panaszkodtak a király ellen, a nemesség is vádolta Zsigmondot, hogy ugymond a rosznak nem képes gátat vetni. Illy viszályok között folyt az országgyűlés, míg délről Lengyel hon határait az ellenség fenyegette. A moldvai vajda P o k u c i e b a ütött be, de T a r n o v s z k y által visszaveretett. Zsigmond védelmi eszközök végett felhivta az országgyűlést, ez azonban a baj orvoslása helyett régi sérelmeit ismételte. Zsigmond Lembergbe hívta most össze a nemességet, 150 ezer nemes gyűlt itt egybe, írásbeli panasz tartván kezében a főnemesség és a kormány ellen. A kitűzött napon a szabad téren összegyűlt nagy néptömeget az első szétkergetvén, az néhány nap mulva ismét összegyűlt, most megjelent az ősz király, a kicsapongó nemesség lármáját békével hallgatta, utóbb azt csendre intette, de mit sem használt, haza bocsátotta őket a nélkül, hogy a haza védelméről gondoskodtak volna. Az alatt a török fegyverrel boszulta meg a

Moldvaiak békeszegését. A nemesség most megbánta tétét, de törvénytelen kívánságaihoz még is makacsul ragaszkodott. A főnemesség az alsó nemesség fölé vágyott emelkedni, azonban mind a kettő jogosultnak tartá magát a pór nép személyével és vagyonával rendelkezni. Így egyenetlenségek és viszályok közepette húnyt el az egész Europa által tisztelt 80 éves őszkirály, dicső uralkodásának 42 évében, fiának Zsigmond Ágostonnak egy zivataros birodalmat hagyván hátra. A krakói székesegyházba a kir. sirboltba temettetett el.

Zsigmond Ágoston.

Az atya halálának szomorú hírére Zsigmond Ágoston nejével Krakóba sietett. — Első nejének halála után titokban esküdött meg a' Radzivil hercegi házból származó szép Borbálával, Gastoldtrozki vajda özvegyével. E második házassága mind az anyánál, mint a nemességnél ellenzésre talált. A gonosz Bona ármányai megtörték Zsigmond hűségén s e nő által felingerelt nemesség sem volt képes az elválást létrehozni. Először kérte a király, hogy ne válaszáék őt el nejétől „hogyméremélték“ ugymond a követeknek „hogymémtartsam eskümet, ha nőmnek tett eskümet velem megakarjátok szegetni.“ Óa' rendek ebbeli kívánatának minden erejéből ellenzegült így a rendek két évi törekvése sikertelen maradt. A nemesség figyelmét most más tárgyra vezette. Az urak közül többen a nemesség kárára több hivatalt viseltek, a király ezen visszaélés megszüntetését indítványozta, mire a nemesség lecsendesülvén, Borbálát megkoronázta, ez azonban a hűn szerető férj legnagyobb fájdalmára a koronázás után fél-évre elhúnyt. Nejének halála felette szomorítá őt, az első

gyász hónapokban minden kormány ügytől vissza vonult, melly mulasztást szorgalma később helyrehozta, Bona Barbarának ellene néhány év mulva eltávozott Lengyelhonból, s nagy összeg pénzzel Olaszthonba ment, halála után az oda vitt pénzt az Aragoniai király vette át, s azt Lengyelhonnak soha se adta vissza.

A nemesség Litvániának Lengyelhonnali egyesítését kívánta, mellyet azonban Zsigmond Ágoston elbirt halasztani. Ezen halasztásnak előnyére szolgált egy esemény, Brandenburgi Vilmos rigai érsek Zsigmond Ágoston közel rokona Luther Reformatióját pártolta, s így összeütközésbe jött a kard rend nagy mesterével. Vilmost a rend nagymestere kézre kéré, s egy évig tartá elzárva. Zsigmond, Vilmos szabadon bocsátatása végett felszóllította a rend nagy mesterét, ez azonban a követet meggyilkoltatá. A király erre saját udvari öreivel támadta meg a rend nagymesterét a ki ijedtében békét kért, melly súlyos feltételek alatt köttetett meg. Az érseket szabadon kellett bocsátani, javait visszaadni, s a háború költségeit megtéríteni. Mind a két fél kölcsönös védelemre kötelezte magát a rémle t e s n e k nevezett IV. János moskauai cár ellen, a kit ezen béké boszontott. — 1538-ban tehát Lieflandba tört, a sik országot kipusztítá, s a városokat elfoglalta, a rend nagy mestere Fürstenberg vitéz ellenállás után fogságba került, Moskauba küldetett, s a börtönben végezte be életét. A rend most Zsigmond Ágostont hívta segélyül, a rend nagymestere Lieflandot átengedte, s a protestans vallásra tért át, maga s utódai számára litvániai hűbérül Kurlandot nyerte.

IV. János Vasiljevitsch most sem szünt meg Lifland bel viszonyaiba avatkozni, 1563-ik évben ujra Lithvániába tört, s Polozkot elfoglalta. Zsigmond Ágoston miután Lengyelhonban seregre nem számíthatott

Lithvániába ment, hol a nemességet új előjogokkal ruházta fel. A király ezen engedélye felvillanyozta a lengyel nemességet is, s most késznek nyilatkozott fegyvert fogni Lithvánia és Lifland védelmére; ha Lithvánia Lengyelhonhoz kapcsoltatik, s az állam reform keresztül vitetik. Zsigmond Ágoston ezt megigérvén ígérését teljesíteni is akarta. A nemesség erre nagy számmal sietett a csatába. A moskai cár az alatt a Holsteini herceget Magnust tette Liflandi királynak, s Lengyelhon ezt nem gátolhatta meg, s midőn 1571. évben a tatárok oroszront megtámadták s Magnus segély nélkül maradt, Liefland Lithvániához vissza került.

Zsigmond Ágoston egész erejével Lithvániának Lengyel honnali egyesítésért akarta létre hozni, belől pedig a csendet és rendet feltartani. Már 1560. követ kamra alakítására feljogosítá a lithvániai nemességet. Lengyelhonbani Reformot Pjotzkovban 1562-ik évben tartott országgyűlésen keresztül is vitte, a főurak kiváltságait, a birtogjogot, s hivatalok betöltését szigorú vizsgálat alá vette, hiába ellenkeztek a főurak, a reform a Senatus és a követek kamarájának segélyével létre jött. A korona javak jövedelmének negyed részét az állandó katonaság tartásának költségeire rendelte fordítani. Különböző törvényhatóságoknál a főbbek leghanyagabbak voltak, Zsigmond egy új törvényt állított fel, mellynek feladata volt bevégezni az elhanyagolt ügyeket. A városokban, utakon, és vizen a kereskedés, és közlekedésre káros adók léteztek, ezeket Ágoston megvizsgálta, s több kiváltságot megszüntetett. Itt leginkább a porosz városok ellenkeztek, mellyek ipar és kereskedelem által nagy gazdaságra vergődtek, közöttök leginkább Danzig városa.

Lengyelhon Reformja előre haladott. Lithvániát Lengyelországgal végre Zsigmond Ágoston nagy áldozat árán

egyesítette. 1569-ik évben mind a két ország követei Lublinban jöttek össze, a két ország egy állammá olvadt egybe. Allott pedig akkor Lithvánia, Vilna, Trock, Brzesk, Novgrod, (de nem az oroszországi) Minsk, Mstislav, Vitebsk, és Liefland hercegségekből Kien, Volynia, és Braclav hercegségek Lithvániát Lengyelországnak engedték át. Lithvánia a lengyelországyülésre küldötte ugyan követeit, de több előjogokat megtartván, önálló hadsereget tartott, saját kincstárral, a lithvániai rendeleteket tartalmazó külön törvénykönyvt birt, külön hivatalnokai voltak. Az országgyűlés helyéül Varsó Masovia városa tüzetett ki. Ezen egyesülés által Lengyelhon európai nagyhatalommá vált, határai a nyugoti tengertől, a fekete tengerig, Odertól Dnieperen túl és Dvináig terjedt, egy termékeny ország 18000 □ mértföld kiterjedéssel.

Ezen egyesítés után Zsigmond Ágoston Lengyelország javát törekedett előmozdítani. Az ifjúkori hibák naponkint gyöngíték az előregedett testet, családi kellemetlenségek nagyon hatották reá, harmadik nejét gyűlölte, a szándéklott elválást nem létesíthette. Az ég szabadítá őt meg végre gyűlölt nejétől. A lehangolt királyt vigasztalták, utóbb Zsigmond előtt újra feltűntek az ifjúkor élvei, a képzelet visszavezette annak édenébe s oda most visszavágyot, Gischanka és más szépnők újra szitották a hamvadozó lángokat. A kínálkozó élv felvidítá némileg a buslakodó királyt, a körüle levő szépek halomra gyűjték a kincseket. — Az udvar, ármány és kéjelmégek színhelyévé vált. Az illy életmód erejétől végkép megfosztá a királyt, kuruzsló nők fűszerekkel orvoslák a betegett, kiket kincsekkel halmoztak el. A orvosszerek mit sem enyhíték a fájdalmakat. Az orvosokra mit sem hallgattak. A királyon szeretettel csüggő nép szive mélyé-

ből sajnálta őt, a nyughatlan elméjü nemesség pedig vakmerőbbé vált. A királyt utóbb kiragadta a halál — s temetésére a szükséges költségek sem teltek ki hátrahagyott vagyonából, közköltségen kellett eltemetni 1572-dik évben. Benne az utósó Jagello halt ki.

Zsigmond Ágoston és atyja kormánya Lengyelhonnak legszebb korszaka volt. Belől és kívül egyiránt erős lévén a kissébb ütközetek kivételével békét élvezett, a nemesség előjogánál fogva a kormány ügyeket kezében tartotta, ugyan, s az alsóbb osztályon uralkodott; de azért lehetett még őt a királynak kormányozni s hazaszereteténel fogva nem vonta el hazájától segélyét.

A két utósó Jagello kormánya fényt árasztott a honra, a protestans vallás terjedését nem gátolta, itt ugyszólván szabad vallás gyakorlat divatozott, vallásáért senki sem üldöztetett, mit a pápa rosz szemmel nézett.

Ápoltatott a legyel nyelv is, s az társalmi nyelvé vált Lithvániában, Ukrajinében Rutheniában, utóbb a nemesség is sajátjává tette, orosz nyelven csak a köznép beszélt. Lengyelország költészete virágozni kezdett, s a legjobb munkák Zsigmond Ágoston korából származnak. Rej Naglovitz, Kochanovski fivérek, és Janickitól s. a. t.

Ideiglenes kormány.

Az utósó Jagello halála után Lengyelország fő nélkül maradt. — A lengyel alkotmányban sok hiány mutatkozott. Zsigmond Ágoston halála után az először összejött országgyűlés a Gnezi érseket hatalmazta meg az ideiglenes kormány alatt az országgyűlés egy behívására. — Midőn ezen országgyűlésen a királyválasztás felett tanácskoznának, Zamoisky János országnagy azt indítványozta, hogy az alsó nemesség a főnemességgel egyenlő joggal

birjon s minden nemes ember köteleztessék a választási napra megjelenni és szavazni, ezen indítványt a nemesség örömmel fogadta, ez azután törvényé vált.

Kül események ezen ideiglenes kormány alatt nem merültek fel ugyan, de dúlt az egyenetlenség az ország belsejében, a katolikusok és más vallásuak közötti viszály megzavarta a belnyugalmat. A protestánsok Firlei alatt szövetségre léptek, politikai jogaik korlátozása nélkül szabad vallás gyakorlatot követeltek. A lengyel katolikusok ezen kívánságukba beegyeztek, azonban a Gnesi érsek Uchanski a ki Firlei ellen gyűlölésséggel viseltett, — felerlerlé a katolikusokat, Lengyelhon így a polgárháború küszöbén állt, melyet a kölcsönös engedékenység, a jobb érzelműek fellépése távolított csak el, — s a fellingerelt kedélyek királyválasztásnál csendesültek le.

A pártok most a királyi hatalomnak korlátozásában s a nemesség előjogainak kiterjesztésében egyeztek meg. A főpontok voltak: A királynak nem álland jogában életében utódot kijelelni, s választatni, a király halála után a királyválasztási jog a nemességre szálland. A más vallásuak nem háborgattatnak. Az országgyűlés beegyezése nélkül a királynak nem leend szabad hadat üzeni, adót felemelni, államügyekben a külföldi hatalmasságokhoz követeket küldeni. Ha a senatusban szavazat egységet nem lehetne nyerni, a király az ország javára célzó tanácsot kövesse. A király oldala mellett a senatorokból, és országgyűlési tagokból álló állandó tanácsnak kell lenni. Béke idejében minden másod évben országgyűlést hívjon össze, annak azonban hat hétnél tovább tartani nem szabad. Államhivatalokra, s méltóságokra csak lengyelek neveztethetnek ki. A királynak az országgyűlés beegyezése nélkül házasodni vagy nejétől elválni szabad nem leend. Ha a király az esküvel erősített lengyel alkotmányt megszegné

a lengyel nemzet nem leend köteles neki engedelmeskedni. Ezek tehát a lengyel alkotmány alapvonalai, ezek a nemesség vagy is lengyel nemzet előjogai, mellyek később a „liberum vetoval“ még inkább kiterjesztettek. És ezen időtől vesszi kezdetét Lengyelhon hanyatlása, mert a nemesség ön maga döfte szívébe a gyilkoló tört.

A király hatalomnak eképeni korlátozása mellett is többen vágytak a lengyeltrónra, ezek között II. Miksa császár Erneszt herceget akarta arra emelni, hogy ennek Ausztriávali egyesülése után annál nagyobb erővel fordulhasson a török ellen. Az alsó nemesség a navarrai királyt, Valoi Henriket akarta királyának. A török Sultán harccal fenyegette Lengyelországot, ha ez az osztrák herceget, és nem Henriket választja királynak, ez meg is választatott 1574-ik évben. A megválasztott király először követei által, később pedig önmaga tette le az eskütt a lengyel alkotmányra. De nem soká örvendett Lengyelhon az új királynak, midőn Henriknek fivére IX. Károly francia király elhunyt. Henrik akart a francia trónra lépni, ezt azonban a lengyel országgyűlés ellenezte, ő tehát 1574-ik évben alattomban megszökött s a koronát fejére tette. Lengyelhon hiába törekedett őt visszanyerni. Henrik nem jött többé vissza. Lengyelhonban tehát új királyválasztáshoz készültek.

Uchánscky érsek a főnemesség nagyobb részével Austriai részén állott, az alsó nemesség Austria ellene Zamoiskival Anna Jegelloni hercegnőt kívánta a trónra emelni, leginkább Báthory István erdélyi fejedelem végett a ki Annával jegyben volt. Midőn 1575-ik évben Varsóban a választáson Uchánsky az ellenpártot le nem győzhette, párthiveivel elhagyta a választási helyet, s máshol jöttek össze, s Maximiliánt Lengyelhon királyának kiáltották ki. Az ellenpárt az érsek eljárását törvény-

telennek jelentvén ki, Báthory István Erdély fejedelmét választá királyának a ki a választást elfogadván 1576-ik évben Annával házasságra lépett.

Uchánszky érsek, és pártja, miután Miksa sem elle-
nezte Báthory választását a kitoró félben levő polgár-
háborút kikerülendő, Báthorynak hódolt, egyedül Dan-
zig város szegült ellene a fejedelem választásának s fegy-
vert ragadott. Báthory a felkelők ellen Zborovsky János
vezérlete alatt 25000 emberből álló sereget küldött, Da-
zig majd kétszer annyi sereget állított fel ellene, az
még is megyeretett. A várost Báthory ostrom alá fogta
melly vitézül védte magát, az erdélyi fejedelem kénytelen
volt most a szász és brandenburgi követek közbejárását
elfogadni. Végre Danzig meghódolt a hadi költségeket
megfizetvén s kiváltságait vissza nyerte.

A több hónapig tartó háborúban Báthory a ne-
messég részvétlenségéről s irányábani hidegségéről meg-
győződött, annak hajlamát megnyerendő 1578. évben Len-
gyelhonra, 1580-ik évben pedig Lithvániára főtörvény ha-
tóságot állított fel, lemondván legfőbb s függetlenül gy-
akorolt birói hatalmáról. A papságot is megnyervén, ez őt
pénzel segítette, midőn a nemesség Danzig ostrománál
megtagadta azt, Báthory most a papságnak a kormány
ügyekben bővebb befolyást engedett, Jezsuitákat behozta
Vilnóba, Lithvánia fővárosában ujonnan épített egyetemet
1579-ik évben gondviselésökre bizta.

Miksával, a törökkel, és Brandenburggal a békét fel-
tartani törekedett. Az utóbbi pénzt kölcsönözvén neki,
ő viszont közép Poroszhonban örökségi joggal Fridrik
György Anspachi határgrófot nevezte ki kormányzóznak,
mert az örült Fridrik Albert a kormányra képtelen volt.
Délien megnyerte a kozákokat, azokat jobb katonai szer-
vezettel látta el s kiváltságokkal ruházta fel, így He t-

má n j o k a t szabadon választhatták, s azokat a déli Lengyelbirodalom határöreibé alakította, a Moskau, tatárok és törökök ellen.

Ekkép Báthory délről éjszokról s keletről biztosítva levén, annál nagyobb erővel fordulhatott Moskau ellen, mellynek hárcias cárja IV. Iván Danzig ostroma alatt Lieflandot, Polockot, és több városokat Lithvániában elfoglalt. Az általa megnyert nemesség hajlamát még inkább magához csatolta az által, hogy az országgyűlést ruházta fel azon hatalommal, hogy a külföldi nemeseknek nemességet adhasson, ez most a papsággal együtt pénzzel segítette őt. 1579 évben 30000 álló hadsereggel Lieflandba vonult, utjában elfoglalta Polockot, s Lithvániának minden városaiból kiverte az orosz őséget s Kuroniát Lengyelhonnak megszerezte, Moskau által kért békét visszautasította, s azt jövő évben új hadsereggel támadván meg, elfoglalta Vielkilukit Stravodubovat, Opokat, Porchovot, és más helyeket. Utójjára Ple sk o v o t vette ostrom alá, mely vitézül védte magát, Zamoiskira bizván a város ostromát, maga Lithvániába ment új sereget gyűjteni. Végre a pápa közbenjárására békére léptek az ellenfelek. Moskau lemondott Lieflandról és Polockról, s az Lithvániához csatoltatott. Báthory viszont visszaadta Moskauban elfoglalt helyeket 1582-ik évben.

Báthory ezután Esthlandot, melly egykor Lieflandhoz tartozott, törekedett visszaszerezni a Svédektől. János svéd király ellenben nejjének lengyel születésű hercegnőnek hozományát és hitbérét követelte. Lengyelhon nem akarta azt fizetni, s e részbeni alkudozások sem vezettek célhoz. Kurlandban nyugtalanságok törtek ki Pyltin végett. A Dan király II. Fridrik igény támasztott Pyltinre, azt 30000 talléron el is adta. Báthory ezen összeget a porosz fe-

jedelemtől kölcsönvén ki, s zálogba vette Pyltint 1583-ik évben.

Midőn a külfölddel békében állott Lengyelország, belől hiányzott az. A hatalmas Zborovszky család zavarta meg a csendet. Zborovszky Samu Henrik a későbbi francia király alatt gyilkosság végett Lengyelhonból menekülni kénytelen lévén. Báthoryhoz futott Erdélybe, ennek királyá választásánál igen nagy tevékenységet fejtett ki. Báthory megválasztása után Lengyelhonba visszatért, s később Báthory ellenévé vált, mert ez tanácsait sokszor visszautasította, s Zamoiski a király kegyence ellen törekedett. A gyilkos Samu szabadon járt mindenütt Zamoiski kerületébe is elment közel Krakóhoz. Zamoiski azonban őt elfogtatván lefejeztette, családja azonban lázadással akart boszútállni Samu kivégeztetéséért; de az a külföldre menekülő Zborovszky Kristóf elítéltetésével elhárítatott. Az elégedetlenség nem szűnt meg, az ország, és kerületi gyűléseken panasz emeltetett a király ellen, hogy úgymond a lengyel alkotmányt megváltoztatni s a nemességet jogaitól megfosztani akarja, 1584-ik évben elhunyt, fia Fedor viszályban volt gyámjával, az alkalom kínálkozott Moskaunak Lengyelországgal egyesülésére, Báthory azonban ezen rég forralt tervét ki nem vihette, mert a nemesség nem bízott királyában. Báthory Lengyelországot emelni vágyó törekvései között 1586-ik évben Grodnóban hirtelen elhunyt, benne Lengyelország egyik legnagyobb uralkodóját veszttette el.

Báthory halála után a Zborovszky család és párthivei a poseni herceggel egyesülve Miksa herceget, II. Rudolf császár fivérért, Zamoiski pedig Zsigmond Svéd király fiát akarták királyá választani. Zamoiski Lengyelország szabadságára féltékeny lévén, tartott Austriától

mert látta kíméletlen uralkodását Cseh- és Magyarországon. Zamoiski győzött s Zsigmond Svéd király fia választatott királynak.

A 21 éves Zsigmond nem birt uralkodói képességgel. A Zborovsky család és párthivei ennek lehetetlenségét előre látván, vagy is inkább Zamoiski iránti ellenszenvből Miksa osztrák herceget kiáltá ki királynak, a ki már a lengyel határszélnél ált 6000 álló seregével, s megválasztatása hírére az országba nyomult, s Krakót elfoglalta. Zsigmond meg nem érkezvén, az osztrákoknak Zamoiski állt ellen, a kiket kettős csatában megvert, Byczynz városba bezárkozó Miksát a város elfoglalása után elfogta. 1588-ik évben Zamoiski ezen győzeime a lengyelországi osztrák pártok lehangelvén, most sokan Zsigmond pártjára tértek, a ki ez alatt Lengyelországba megérkezett, s megkoronáztatott. Miksa Krannislav várában tisztességes fogságbantartatott, s a Lengyeltrónrai igényérőli lemondása után következő évben szabadon bocsátatott, párthiveinek a közbocsánat biztosítatott, s Báthory alatt Zborovsky Kristóf ellen hozott ítélet visszavonatott. — A nyugtalanságok megszűnte után Zsigmond ellen azon panasz merült fel, hogy a lengyel nemesség által gyűlölt Austria politikáját követi, így Zsigmond az osztrák hercegnővel egybekelésére a Senatus beegyezését nem bírta megnyerni, ő még is Krakóba hozatta azt, s vele egybekelt, mi által az alkotmányt megsértette, miután az országgyűlés beegyezése nélkül a királynak házasságra lépni tiltva volt. Ezen házasság után azt híresztelték elenei, hogy Zsigmond Austriának akarja Lengyelországot átengedni. 1592. évben az országgyűlés felelőségre vonta a királyt, a ki most megígérte hogy az alkotmányt tiszteletben fogja tartani.

János III. Zsigmond atyja elhúnyván, a svéd rendek

örökségének elfoglalására hívták meg őt. A lengyel országgyűlés a királynak ideiglenes távollétébe beegyezvén, Zsigmond most St o k h o l m b a ment, hol magát megkoronáztatta, a kormányzást pedig nagybátyára Károlyra, Sudermann hercegre bizta, 1594-ik évben Lengyelországba visszatért. Károly titokban a rendeket törekedett részére megnyerni, hogy a svéd trónra ülhessen. Zsigmond három évig tétlenül nézte annak törekvését, s midőn Svédhonban a nyugtalanságok már kitörték, akkor indult el 5000 fegyveressel, de megveretett. Alattvalóival ki-egyezővén, Svédhonból megszökött, a Svédek többszöri meghívására sem tért vissza, a koronától tehát megfosztott-nak nyilvánítotott.

A Lengyel országgyűlésen Zsigmond könnyekre fakadt a svéd események miatt, s segílyt kért. A lengyelek Svédhon ügyét Zsigmond személyes ügyének tekinték, mely Lengyelországot nem érdeklí. Zsigmondnak a svéd trónrólí letétele után Fahrensbach vendi herceg liflandi helytartó Esthlandba beütött. Károly Svéd király Lieflandot támadta meg, melly 1561-ik évtől Lengyelországhoz tartozott. A lengyel országgyűlés most hadat üzent Károlynak 1601. évben, a hadiköltséget megszavazván a hadsereg vezényletét az ősz Zamoiskire bizta. Zamoiski mindjárt az első hadjáratkor elfoglalta Volmont, a másodikban pedig Anselm, Felint, és Veiszensteint ezután Chodkievicz Károlynak adván át a vezérletet, Krakóba visszatért, hol ünnepélyesen fogadtatott. A hadsereg tartására szükséges költségeket most is megtagadta az országgyűlés. Chodkievicz az alatt Despot elfoglalta 1604-ik évben, hogy nagyobb győzelmet nem arathatott, a fősvény országgyűlésnek köszönhette. Károly svéd király új sereggel Riga fővárost támadta meg, Chodkievicz ellene indult Kirch-

holmánál Dvina mellett történt ütközetben a lengyelek győztek, 9000 svéd hult el a harcmezőn 1605-ik évben. Liefland egy időre a Svédektől megszabadult.

III. Zsigmondnak neje 1598-ik évben meghalálózván, ennek nővérét 1605-ik évben ismét az országgyűlés és nemesség ellenzése dacára nőül vette. Zebrzydovski, és Radzivilhoz, a kik a királyi elégedetlenségüket nyíltan hirdeté, sereglett a felingerelt nemesség. Az országgyűlés a viszályt ki akarván egyenliteni. Zebrzydovski meg nem jelent, s pártfeleit Lublinba hívta össze, hol azon hirt terjeszté, hogy a király az alkotmányt felakarja forgatni. 60000 nemes irta alá a felhívást, s a kiegyenlítést az országgyűléstől vártak. A pártfők azonban Zsigmondot trónvesztettnek nyilvánították 1607-ik évben. Guzovnál Radom közelében a lázadók a királyiak által megveretvén, bátorságukat elveszték. Zebrzydovski, és Radzivil bocsánatért könyörögtek, s azt a többi felkelőkkel együtt meg is nyerték 1609-ik évben. —

A zavarekat Károly svéd király felhasználván, Lieflandba ütött, de Chodkievicz által visszaveretett.

Zsigmond svédhon elveszte után Moskau akarta magát kárpótolni, a hol Gudunov Boris uralkodott, a ki oroszthon örökösét Dymitirt Fiedors fiát elhunytak hirdeté; Később egy ál Hegezko Otopies, szerzetes barát magát Dymitrnak adván ki, s Visznioviecki lengyel herceg által barátságosan fogadtatott, sőt Mniszek Mária a herceg rokonával szerelmi viszonyba lépven, azt nőül venni ígérte, ha Moskaui csár leend. Mniszek és Visznioviecki rokon családok párhiveikkel együtt elhatározták, hogy Dymitrt trónra segítik. Bory halála után Dymitr lengyel barátaival s néhány ezer fegyveressel Moszkauba

jött, s magát 1605-ik évben cárnak kiáltatta ki. Mniszek Mária cárnő lön, de rövid ideig tartott a boldogság, Szusci herceg felfedezte a csalást, az ál Dymitr a mézes hetek vége felé meggyilkoltatott, Máriát pedig a lengyelek 1606-ik évben börtönbe vetették, Schuiski Vazul Rurik ágból lépett ezután az orosz trónra.

A lengyeleket ennek trónra lépte elkeserítette, egy második, az elsőhöz egészen hasonló Dymitrt állították ellenébe, úgy hogy emezt még Mária is az ő Dymitri-jének ismerte. A rablás s pusztításrai kilátás sok ezer kozákot, és lengyelt vont az ál Dymitr zászlaja alá. Zsigmond nyugtan nézte egy ideig az egész tényt, s pártolta mind a két Dymitrt. Azonban hamar megváltozott szándoka, a lengyeleket elvonta Dymitrtől, s 1609 évben Moskau ellen harcra készült. A hadjáratot megnyitotta, s Smolenskot 30000 emberrel ostrom alá fogván, az 18 havig védte magát.

Zolkiewski indult most Moskau ellen, Kluzinnál jött össze az orosz sereggel melly 30000 ezerből állott, s a lengyel sereget kétszeresen felül multa, azonban a kisebb számú lengyel seregnek vitézsége előtt 1610-ik évben hátrálni kénytelen volt. Moskau megadta magát Zolkiewskinek, Schniskit a trónról letette, s Ulászló lengyel herceget akarta a trónra emelni, oly feltétel alatt, ha ez vallásukat, és szokásaikat tiszteletben tartandja. Zolkiewski Zsigmond nevében mindenbe beegyezett a fogoly Schniskit és moskani követeket a Smolenskot ostromló királyhoz küldötte. Zsigmond azonban Zolkiewski által elfogadott feltételekbe be nem egyezett, a fogolyokat és követeket vasra verette, mert Moskaut feltétlenül akarta birni. Zsigmondnak ezen tette az önkény nyomása által elkeserített nép keblében bosszút élesztett, a

lengyel őrség ellen fellázadt, egy részét legyilkolta, a többit a városból és falukból kiűzte, *Federovich Romanov Mihály* orosz emelte a cári trónra 1612. évben. Az alatt *Zsigmond Smolenskot* elfoglalván, hogy a katolika egyháznak az oroszali egyesülési tervét keresztül vihesse, *Moskua* ellen nyomult, azonban a katonák ellen szegültek, zsoldjukhátra lévő részét követelvén. Csak 1617-ik évben ind lhatott ismét *Moskau* ellen, a hol eleinte szerencsével küzdött, a további győzelem azonban katonáinak engedetlensége miatt meghiusult, utóbb 1619. évben *Dyvinbe* béke kötötven, *Lengyelhon* megtartotta *Smolenskot*, *Sievest*, és *Csernichovot*.

Midőn *Lengyelhon* nyugoton foglalással nagyobbodott, *Moldauban* elveszté befolyását, a törökkel szerencsétlen háborúba keveredett, déli *Lengyelországot* pedig a tatárok pusztították. *Moldauban* *Zamoiski* által a fejedelmi székbe segített *Mohila* fia a szokásos adót nem fizetvén meg a töröknek, őt tehát a tatárok és a törökök elűzték — így nem sikerült a lengyeleknek fejedelmi székébe visszahelyezni őt.

A kozákok által török tartományokban elkövetett rablást megboszulandó *Skender pasa* *Lengyelhon* felé vezette seregét, *Zolkievski* azonban nem bizott a győzelemben, *Chotimot* átadta a törököknek, *Lengyelország* nevében *Moldaubani* minden befolyásról lemondott. --

Jövő évben ismét nagyobb erővel nyomult a török *Lengyelország* ellen. Ezen időben *Némethonban* kitört a 30 éves háború, mint buzgó keresztény, s hű szövetségese *Austriának* kozákokat küldött *Ferdinand* német császár segélyére, legnagyobb elleneinek, a protestansoknak legyőzésére. *Austriának* halálos ellene a török hadüzenettel ált *Zsigmondon* bosszút. *Zolkievski* oroszlán bátorsággal

küzdött, de megveretvén, s verésége közepette 1620-ik évben hunyt el.

A jövő 1621-ik évben mind a két ellen új sereggel indult a Dniester melletti csatatérre. Ozmán Sultán serege 300000 ezer emberből állott, a Lengyel hadsereg csak 130000 volt Chodkieviz vezérlé azt, a ki Chotimnál magát elsáncolta, s minden támadást vitézül visszavert. Chodkieviz elhunytával a főparancsnokságot Lubomirszki vette át, miután az Ozmán győzni nem birt, ezen évben békére lépett. —

A svédekkel kevesebb szerencsével folyt a háború Gusztáv Adolf a svédek hős királya, még a török háború alatt Lieflandba tört, s azt elfoglalván, a háborút porosz Lengyelhonba vitte át, itt is szerencse környezte őt. Malborgnál azonban Koniecpolski legyőztetvén, békére kényszerítetett. Lieflandot 1629-ik évben átkellett engedni a Svédeknek. Zsigmond 3 év mulva 1632-ik évben elhunyt.

Lengyelország Zsigmond uralkodása alatt, még az európai első hatalmasságok közé tartozott, befolyása azonban nem felelt már meg ekkori nagyságának. Kiterjedése 18000 □ ölből állott, s magába foglalta Oder a Kárpátok, Dniestes Dnieges, és Domiecc folyók közötti tért, kiterjedt még Smolenskon túl Dvina folyóig. A balti tenger melletti tartományok porosz és Kurland közvetlenül Lengyel országhoz tartoztak; Lieflandot még sem bírta megtartani, Moskaut elfoglalni, s a törököket legyőzni, mert Lengyelhon belsejébe öldöklő féreg rágódott. A királyi hatalom bár korlátolva volt, egy ügyes uralkodó még is képes lett volna magának pártot és hatalmat teremteni. Zsigmond nem volt erre képes, a nemességet maga ellen ingerelvén fel, az a király gyengeségét, felhasználván, a városok, és falukon tetszése szerint önkény-

kedett. A korszellem, és a jezsuiták befolyása a más vallásu alattvalók ellen mostoha bánásmódra kényszeríté Rudolfot. Az egyházi és világi ügyek ezen zavara meghozta a káros gyümölcsöt Lengyelhonra, itt s Lithvánia fővárosaiban a katolikusok és protestansok közötti véres küzdelmeket Zsigmond nyugodtan nézte sőt annak örült. A protestansok azon panaszai, hogy hivatalokból kizáratnak, egyházaik, és iskoláiktól megfosztatnak, Zsigmondnál nem nyertek orvoslást. Elégedetlenség, véres küzdelmek, az alsóbb osztályok, és más vallásbeliek elnyomása, az országgyűléseni viszály eléggé jellemzik Lengyelhon belgyöngeségét, s belviszonyait. —

Ulászló.

Zsigmond fia, Ulászló illy zavarban választatott Lengyelhon királyává. Uralkodásának első évében Moskau ellen kellett idulni, Smolenskot akarván visszafoglalni, de vesztett, kénytelen volt 1624-ik évben békét kötni. Svédhon is megújította a békét, néhány helyet adván Poroszhonban Lengyelországnak, melly most Lieflandról újlag lemondott 1635-ik évben. Ekképen Ulászló kívülről béke által biztosítatván, a belviszonyok rendezéséhez látott.

A vallás iránti türelmetlenség s a nemességnek önkénykedése folytonosan tartott még, Ulászló a rend helyreállítása végett több zsoldosokat tartott, s az elnyomott kozákoknak kedvezett. A nemesség az országgyűlésen óvást tévén, a király ellen kikelt, 1200 zsoldosnál többnek tartását megtiltá, a kozákok és ruthenok még inkább elnyomatván hűbéressekké tétettek, s katolikus hitre áttérni kényszerítettek.

A lengyel főurak a kozákok ellen Kuda k erösségét építették. A kozákok ezért fellázadtak. Azonban

Potocki legyőzte őket, a vezérek olly feltétel alatt adták meg magukat, hogy panaszaitkat személyesen adhatván elő a királynak, szabadságukat visszanyerhessék. Azonban az országgyűlés ezeket halálra ítélte, Pauluk és társai 1638-ik évben Lengyelhonnak méltó szégyenére kivégeztettek.

Azonban a kozákok szabadságának órája is közeledett. Egy lengyel nemes Chielmicki, a ki bizonyos Czaplniczki által birtokától megfosztván, neje elcsábítása végett Varsóban a törvény útján sem birt elégtételt nyerni, visszament Ukrajnába, hol a kozákokat fellázította. A kozákok az országgyűléseni képviselőt, s az orosz vallásnak szabad gyakorlatát követelték. A nemesség erre harcra készült, miközben Ulászló 1648-ik évben elhunyt.

Chielmicki Bogdán százezernél több kozákokat gyűjtött zászlaja alá s a tatárok is segélyére voltak. Kudak várát elfoglalta, Zoltyvodynál, és Korzunnál hol Potocki 19 évvel ezelőtt győzött, Potockit elfogták. Visznioviecki által azonban megveretvén, újra összeszedték magukat s Pilavcynál a lengyeleket tökéletesen megverték, táborukat elfogták, s a nemesek birtokait Lembergig pusztították.

A választás eredményét itt várta be az ujonnan választott király János Kazimir. Chielnickit a kozákok Hetmanjának nevezte ki, ennek követeléseit azonban az országgyűlés 1649-ik évben visszautasítván, a háború ismét megújult. Litvániából, Ukrainéből, és Halicsből özönlött az orosz Chielmicki zászlója alá. A ki Zabaraznál ütközött meg a lengyelekkel, ezeknek segélyére siető király Zoborovnál körülkerítetett, szorult helyzetében most kiegyezett a kozákokkal, olly feltét alatt, hogy ezeknek birtoka a Horyn folyóig terjedjen, ott zsidónak, s jézuitának lakni szabad nem leend

a senátusban a nem egyesültek is birjanak ülésel és 40000 fegyveres kozákat tarthassanak. A catholikus papság azonban ellene szegülvén az országgyűlésből ki lépéssel fenyegetődött, ha a nem egyesültek az országgyűlésbe bocsátatnak. Ujra lángra lobbant tehát a polgár háború. A király a nemességet hivta most fegyverbe, s Chielnickit Beresteczeknél 1651-ik évben megvervén, kevésbé előnyös egyességet kénytelen volt kötni. Az a svédek et és moskauiakat törekedett megnyerni, ezek segélyével 1652-ik évben Batovnál keményen megvervén a Lengyeleket, hol a lengyel nemesség virága is elhullott. Egy év után a királyt Zvaniecnél egészen bekerítvén, az most tökéletes vesztség, vagy fogság között választhatott. János Kazmir által megvesztegett tatárok ellenfele táborát elhagyták, azonban ez köteleztetett a Zborovnál kötött egyességbe beegyezni. Chielnicki most az orosz cárnak hódolt 1654-ik évben. Hat évig tartott a vérengző háború, mellyben sok száz ezer hullottak el.

Az orosz sereg még ezen évben indult Lengyelország ellen, az egyik sereget Michalovitsch Sándor cár személyesen vezérelte, a másikat Chielnicki, ez azonban Humannál a lengyelek által megveretvén, következő 1655. évben megerősíté magát, Lembergig nyomult elő. Sándor cár 1654-ik évben elfoglalta Smolenskot, Mohilevet, Polockot, sőt Vilmót is, már 1655-ik évben a nyugoti Lithvániának fele hatalmába volt.

Lengyelhonra tehát mindig szomorúbb idők következtek.

Károly Gusztáv Lengyelhonba tört, — s ez az előtti Zveibrüki herceg, Christina svéd királynőnek a trónról leköszönése után lépett a trónra, ez ellen azonban János Kazmir III. Zsigmond fia óvást tévén, a svéd

trónrai igényéről lemondani nem akart. A felindult svéd király tehát fegyverrel támadta meg Lengyelországot Radziejowski Lengyelország az előtti al-kancellárja is boszút forralt János ellen, mert őt halálra ítélte, az elször Bécsbe menekült, s azután Svédhonba. Károly Gusztáv most ennek kíséretében hajózott Poroszhonba, később 1655-ik évben. A nagy Lengyelországi nemesség Radziejowski reábeszélésére Károly Gusztávhoz állott, János Kazmirnak így kevés embere lévén, a svéd királynak ellent nem állhatott. Varsó Lengyelország fővárosa kardcsapás nélkül jött a svédek birtokába — Kazmir Sileziába menekült, s Glogauból tétlenül nézte, mint foglalják el a svédek kis Lengyelországot, s mind jön Krakó Csarniecki általi két havi elszárt védelem után az ellenség hatalmába, a hadsereg is elhagyta királyát, így Lithvániának az oroszok által el nem foglalt része a svéd királynak hódolt. Illy könnyen elfoglalt Lengyelországot azonban nehéz volt megtartani.

A nemességben végre felébredt a haza szeretet Lanckoronski, Potocki, és más családok 1655-ik év végefélé Tyschovietzen szövetségre léptek, itt megesküdtek, hogy szabadságukért, a katolika vallásért, és János Kazimirért fegyvert fognak ragadni, hazaárulónak nyilvánítottak mindenkit, a ki a svédeknek segélyt mer nyújtani. A visszahívott király Lembergben megjelent, magát és nemzetét az isten anyjának kegyeibe ajánlá, mert ugymond az Czentochovánál a lengyeleket megőrizte. A lelkesedés új erőt öntött a kötelességükről megfélekedett honfiak szívébe, hazájuk megszabadításaért lángolva fegyvert ragadtak Lubomirski, és Czárnicki vezetése alatt. A Poroszhonban tartózkodó svéd király kis Lengyelországban megjelenván, a Czárnicki vezérlete alatt lengyel sereget Golenbiovnál megverte, a kölcsönt azon-

ban Czárnicki Niszko v nál visszaadta, öt Varkánál másodszer megveretvén, nagy Lengyelországba nyomult, hol azonban fényes győzelmet vett rajta az ellen. Kazimir 60,000 álló seregével Krakó felé nyomult, s azt elfoglalta. Az alatt Károly Gusztáv a brandenburgi választó fejedelemmel szövetségvén, új sereg élén Varsó felé indult. Prágánál három napi véres csata után a Svédok győztek s Varsót elfoglalták. Károly Gusztáv most a szőszegő nemesség, birtokait mindenütt pusztítá, szövetségeinek pedig a Brandenburgi választó fejedelemnek nagy Lengyelországot, Rákóczy erdélyi fejedelemnek kis Lengyelországot, Radzivil országnagynak Lithvániát adta. Rákóczy erre Lengyelországba tört, de Potocki által visszaveretett. Austria 16000 embert küldött Hatzfeld vezérlete alatt János Kazimir segélyére s Lengyelhon és Brandenburg között, Velauban 1657. évben békét hozván létre, Oroszországgal is fegyverszünet kötettet. Legelőnyösebb volt Lengyelországnak szövetsége Daniával. Kristóf Dan király Svédhonba ütvén be, Károly Gusztáv örökös tartományainak segélyére sietvén seregének nagyobb részét vissza kellett hívni Lengyelországból, a hátrahagyottakat Czarnicki megtámadta, s kiverte, s győzelemmel nyomult Daniába. A svéd háboru 1660-ik évben Oliverban kötött békével végződött Svédhon Li eflandon kívül minden Lengyelországi tartományról, s János Kazimir ellenben a svéd koronához igényeiről mondott le. Károly Gusztáv ez alatt meghalálozott, s így az Olivari békét könnyebb volt betölteni. Moskau al ekkor már kitört a háború. Sándor cár Litvániába és Ukrainébe tört, hol a kozákok őt ünnepélyesen fogadván, hozzája csatlakoztak. Vyhovszki, a ki helyett a cár titokban új Hetmant választatott, a lengyelek szövetségében megverte az oroszokat, és kozákokat

Konopotnál, s az orosz párt legjeleseb főnökét Trubeckit elfogta. Az Olivai béke után Lengyelország egész hádi erejét az oroszok ellen fordította, s azokon Czarnicki alatt Lithvániában Lachovicze mellett fényes győzelmet nyert. Lubovnicki és Potocki pedig Ukrainében Czudnovnál keményen megverte az oroszokat, e csatában 30000 orosz és kozák esett el. De ezen fényes győzelmek sem hozták meg a remélt eredményt. A katonaság nem kapván meg zsoldját, Lengyelhonba visszatért. Az egyházi kincsekből pénz veretett, a pusztitva gyilkoló zsoldosok kielégítésére a hiányzó összeget az 1663-ik évben az országgyűlés pótolta. Ezen nyugtalanságok, és Lubomirskinak az alkotmány védelme által a hon belsejében támadt viszálykodások között Lengyelország béke után sovárgott, mely 1667-ik évben Andruszovban meg is kötött, Lengyelhon kénytelen volt Smolenskot Ukrainét és Bug balpartján Oroszországnak átengedni.

János Kazimir neje Ludovica Mária Mantuai hercegnő, Ulaszló, Kazimir fivérének özvegye Kazimir halála után a lengyel koronát Condéd Enghien francia hercegnek akarta megszerezni. Sokan eszközüvé alácsonyiták magukat e nőnek, s ezek által tétetett 1661. évi országgyűlés elé azon indítványt, hogy a francia herceget még Kazimir életében a király utódaúl válaszák, mi az alkotmánnyal meg nem egyezett. Ezen indítvány megbukott, a királynő a jövő országgyűlésen még is újra szőnyegre hozatta azt. Az ingadozó nemesség közül sokan meghagyták magukat vesztegetni, Lubomirski, az alkotmány hű öréne kivételével; mert ez erélyesen fellépett a királynő ezen terve ellen. Az udvart felbőszítette ezen ellenszegülés Lubomirski felség sértéssel, lázadással vádoltatott. A Lucki püspök és Kancellár a királynő kegyence az országgyű-

lés előtt vádat emelt ellene, és a rövidlátó senatus az érdemteljes Lubomirskit méltóságának, vagyonának elvesztésére, és halálra ítélte 1664-ik évben. János Kazimir most Branicki Clemenst nevezte ki fővezérnek helyette, mellyet ez visszautasítván, Sobieski János lett a fővezér. Lubomirski Sléziába menekült. A nagy lengyelországi fejedelemségek fellázadván, Lubomirski mellett fegyvert ragadtak, a ki most velök egyesülvén a királyi sereget Czentochovánál vívott csatában megverte, itt a királyiak 1300 embert vesztek.

E fényes csata a Lubomirski párt bátorságát növelte, s a királyt egyességre kényszeríté; azonban a kötött egyességet szokás szerint csak hamar megsértette a király. Lubomirski ezért bosszúra gerjedt, újra harcra kelt a király vezérlete alatt 26000 emberből álló sereg ellen, s Kujariában Mentoy mellett újlag megverte, azt 4000 halott fedte a csatatért. Lengonicében újlag létrejött egyesség vetett végett a polgári háborúnak, e szerint a király Lubomirski méltóságának, javainak visszaadására, s közbocsánatra, s arra, hogy éltében nem fog utódot választatni, kötelezte magát. Ezen egyességet megerősítette az országgyűlés is. De Lubomirski nem bízott a királyban, életének hátralévő részét Sléziában töltötte. A királynő pedig tervének meghiusulta miatti bánatában, életét rövid idő mulva bevégezte.

Nejének halála, több tartományok eleste, az ország belsejében dúló polgárháború, a nemesség zabolatlansága a király lelkületére nagyon hatottak s ezért a trónröli lelépését elhatározta. Az 1668-ik évben Varsóban tartott országgyűlésen a koronáról lemondván, könnyek között vett az országgyűléstől búcsút. A rendek nem feledék, hogy János Kazimir Lengyelhon szerencsétlenségében osztozott, lemondását elfogadták. A királynak a nemzettöli

búcsuja megható volt. Lehetett az ős szakálokon könnyeket leperegni látni, a szomorú jeleneten a legerősebb kebel is megindult.

János Kazimir, és utóda *Wisznioviecki Mihály* Koribut kormányát a hon belsejében a nép közönyössége által előidézett szerencsétlenség környezte, A Lengyel földön dúló vallásháborúnak sok ezeren lettek áldozatává, az egész birodalom jóléte aláásatott. Sok ezer családok elhagyták a hazát, hogy Poroszhon vagy Sléziában a protestans vallásra térhessenek. Lengyelhon orosz s görög lakossága orosz uralom után vágzott. —

A nemesség, melly egyedül csak kiváltságaival gondolt, nem sokat törődött a haza javával, a köznépet megvetette. Az országgyűlési termet lárma zúgta át, az a legkisebb egyenetlenség miatt feloszlattott. Eddig a szavazat többség döntött, 1652. évtől azonban már szavazat egység kívántatott. Az előtt a lárma által feloszlott országgyűlés most (a liberum veto) „én nem szavazok“ egyetlen kiáltásával feloszlattathatván a birodalom alap-törvényei felforgattattak, politikai miveltség a haza szeretet hiánya s a tudatlanság tette a „liberum veto“ törvénnyé, s azt a tudatlanság és hiúság gyakorlatba vette. —

A politikai alacsony miveltségnek épen megfelelt a tudományos és társalmi állapot. Az oskolák Jezsuiták felügyelete alatt állottak, abban a nemesek fiai deák nyelvet tanulták, nemességének öntudatában a verekedésben és ivásban gyakorolták magukat. Így képezte magát ki a hivatalra, a mellyre később lépett.

E sötét korszakban a nemesség azt képzelte, hogy a pór személye és vagyona az ő tulajdonát képezi, mert ő volt bírāja, itéletétől fellebbezéssel élni nem lehetett, semmi joggal sem birt köznép, csak gép volt a nemes kezé-

ben. A városok tulságos adóval terheltetvén, néha munkára is kényszerítettek. A zsidók sem birtak szabadsággal nehéz munkához nem lévén szokva, ők mérték a nemes borait ki, csalták mind a nemes, mind a pórnépet.

A király halála után a királynő által is annyira kedvelt francia herceg vágyott a trónra, B r a z m o i s z k y érsek és főurak megválasztatása végett mindent elkövettek. A nemesség azonban a 30 éves herceg Visznioviecki Mihályt választá királynak, a ki első Ulászló Jagellótól származott. — Ő nem vágyott trónra, nem reményelt megválasztásakor kérte a nemességet, hogy ne terhelje őt a királyi méltósággal. Végre még is el kellett azt vállalni. A nemesség ezután rögtön törvényt hozott, hogy a királynak lemondani nem szabad. A főnemesség azonban megválasztásával megelégedve nem lévén, ellenségévé vált, fondorkodásával zavarta meg az ország nyugalmát. Főszerepet játszottak a főnemesség között Pratomovski érsek, és Sobieszky János a hadsereg fővezére, ezek minden mesterségüket a király letételére irányzák.

A nemesség azonban egész eréllyel védte a királyt, G o l e m b i o n b a n szövetséget kötven, az érseket hazáruulónak nyilvánította, s késznek nyilatkozott királya mellett fegyvert ragadni. A polgárháború már már kitöréssel fenyegette az országot, melly az által háritatott el, hogy az érsek bocsánatot kért a királytól, s neki hódolt.

Az alatt kitört a török háború, Mohamed 1672-ik évben U k r a i n é b a ütött be, elfoglalta K a m i e n i e c várát, melly P o d o l i á n a k kulcsa volt, s Lembergig nyomult a vad csorda, Lengyelhon melly erejét ön maga gyengíté, képtelen volt ellenállni, s békét kért, melly 1672-ik év vége felé B u c z á c z o n létre is jött, Lengyelország kénytelen volt U k r a i n é t, K a m i e n i e c

várat, s déli Podoliát a törököknek átengedni, ezenkívül a Sultánnak évenkénti adót fizetni. —

Ezen gyalázatos béke fájdalommal tölté el a jobbbrész kebelét, Sobieszki és pártja megszegte azt, 1673. évben a török ellen nyomult, azt megverte, s az adófizetés-től Lengyelországot felszabadítá. Az országgyűlés most 60000 ezer emberrel szaporítá a harcosok számát. Sobieski ezután megverte még a törököt Chotimnál, hol kezébe esett az ellen egész tábor.

Midőn Sobieszky a csatába indult, Mihály király 1673. évben elhunyt Lembergben, király volt tehát választandó, Sobieszky most a választásra sietett. A törökökön nyert fényes győzelem, a harcokban mindenkor kitüntetett vitézsége miatt különösen megnyerte a nemesség hajlamát, 1674-ik évben egyhangulag őt választá királynak. A választás után koronáztatása előtt a csataterre sietett, Lemberg-nél megverte a törököt, felszabadítá egész Ukrajnét, ezután magát megkoronáztatván, újra a törökök ellen indult, s azokon többször fényes győzelmet aratott. Zuravnánál a törökök által bekerítetvén, vitézül kivágta magát, az élelem és lőszer hiánya miatt kénytelen volt békét kötni 1676-ik évben, mellynek megkötésére ő kérte fel a törököt, az létre jövén, a törökök lemondtak Podoliáról igényeikről, s Ukraine kisebb déli részét, s Kamieniec határvárat tartották meg maguknak.

A török sereg ezután Magyarhonba ütött, s győzelmesen nyomult 300000 emberrel Bécs alá Austriába. Sobieszky 30000 vitézzel sietett a szorongatott császári város segélyére, hol az osztrákokkal egyesült. Lothringi Károly vezérlete alatt keményen megverte a törököt. A lengyel lovasság támadta meg először az ellent, annak központját keresztül vágván, s a mindenünnen egyesült osztrák sereg által megtámadtatván, futásnak eredt 1683-ik évben. A

futamodó törököket még Magyarországra is üldözte Sobieszky, s midőn azoktól felső Magyarország megszabdatott, Lengyelországba visszatért. Szinte illy szerencsével harcolt Potocky a törökök ellen Podoliában, a kiket megvervén Moldváig és Oláhországig üldözött.

A törökök elleni harcnak erélyesebb folytathatása végett Sobieszki Oroszhonnal örök békére lépett, melly Andruschovon kötött meg, e béke a nemességnek nem volt inyére, azért azt csak 80 év után erősítette meg az országgyűlés. — Sobieszki minden áron Moldvát- és Oláhországot fiának akarta megszerezni, azért 1687. évben Moldvába tört, de mindent elpusztitva talált maga előtt, élelem hiányában tehát visszavonulni kénytelen volt. Bár hányszor újult is meg keblében a hódítási vágy, bár hányszor vezette seregét Moldvába, célját el nem érte soha.

Sobieszki igen szerette francia születésű nejét, annak úgy szólván rabja volt, míg ennek tanácsát követte, s neje szeszélye szerint majd a francia majd az osztrák politikának hódolt, addig csend honolt családi körében. Midőn azonban Sobieszki neje tanácsát megveté, a felingerült nő férje ellen felizgatta a Senatust, és a főurakat így a családi béke is felbomlott, az ármányos nőnek dühe annyira ment, hogy férje párthiveit, de saját fiát is üldözte, a kinek neje anyosságának engedelmeskedni vonakodott. A női bujtogatásnak leginkább Lithvániában volt eredménye. Az elégedetlenek megzabolázását. Sapicha Kazimir, általa ki nevezett fővezérre bizta Sobieszki. Azonban Sapicha ellen többen felléptek, különösen Brostovski, a kik közül egy püspök Sapichát egyházi átokkal is sujtotta. Ez által a kedélyek még inkább fellingereltetvén a gyilkolások kezdetöket vették, e közben Sobieszki 1696-ik évben kimúlt, fájdalomra nemzetének, nejének pedig örömére. Az özvegy királynő gyűlölete saját fiára is kiterjedt, s

kérte a nemességet, hogy egy Sobieszkít sem válaszon királyának soha, különösen pedig fiától Jakabtól örökzedjenek.

Sobieszki halála után Lengyelország két pártra szakadt, az egyik párt Buorbon de Conti francia herceget, a másik Ágoston szász választó fejedelmet akarta királynak választani, ez ugymond testi ereje, s vitézsége által annyira kitüntette magát, különösen Temesvárnál, midőn ott a császári sereget vezérelte, ő 10 millio frt ajándokot, s Kamienice várának a törököktől visszafoglalását ígérte, királynak meg is választatott, megválasztásának hírére 8000 harccossal jött Lengyelországba, s az alkotmányra esküt tett.

A kevés kísérettel érkező Conti francia herceg kénytelen volt visszavonulni, mert Ágoston a Danzigra vezető utakat fegyveresekkel rakta meg. Az elégedetlenek kénytelenek voltak tehát Ágostont királyuknak ismerni s neki hódolni.

A törökök Magyarhonban megveretvén 1699-ik évben Karlovitzon békét kötöttek. Lengyelország most visszakapta az olly fontos Kamieniec várat, és Ukrainét. Austriától pedig visszanyerte a Viliczkaí sóbányákat, mellyet János Kazimirtól Károly Gusztáv Svéd király elleni segély végett nyert.

Lieflandnak megkísértett visszafoglalása azonban meg-
hiusult. Svédhonban a fiatal XII. Károly uralkodott. Ágoston azt hitte, hogy Károly nem fog ellen állni, nagyobb biztosítékul azonban Oroszországgal, melly Nagy Péter kormánya alatt a svéd tartományokat birtokába keríteni törekedett, szövetségre lépett. Ágoston és Péter egy időben üzentek hadat a svédeknek s az előbbi Lieflandba be is ütött, s győztesen nyomult elő. Azonban 1700-ik évben Károly az oroszokat Narvánál megvervén, győzelmes fegyverét Lieflandba vitte, itt Ágostont keményen

megvervén, a Dvina folyón túl üzte, s a háborút Lithvániába és Lengyelországba vitte át. Lithvániában az elégedetlenség most fő fokát érte el. A nemesség gyűlölte a Sapicha házat annak egy tagját Leipunyt 1700-ik évben agyonvagdaltatta, a többieket hazaárulóknak nyilvánította. A Sapicha ház most Ágostont kérte fel a lázadó nemesség elleni segélyért, de itt azt nem nyervén meg, a Svédkehöz fordult, s midőn Károly Lithvániába nyomult seregével, őt királynak kiáltották ki.

A lengyel nemesség Ágoston mellett azért nem emelt fegyvert, mert az az országgyűlés beegyezése nélkül önkényesen üzent hadat a svédeknek. Az előnyomuló Károlyt utóbb békére kérte fel, ez azonban Ágoston letételét követelvén, Varsót bevette, s Ágostont Krakón felül Klissovnál megvervén, győzelemmel vonult be 1702-ik évben Krakóba, Thorn városát elfoglalván Danzig önkényt meghódolt, nagy Lengyelország is Károly részére állott, a kivel Ágoston most egyezni vágyott. Károly azonban most is a király letételét követelte, s az 1705-ik évben Varsóban tartott országgyűlésen pedig a poseni herceg Leszczyński megválasztását hagyta meg, s e végett Lembergbe is utazott. Ágoston Károly távollétét felhasználván Varsóba nyomult seregével. Leszczyński a lengyel orosz tartományokba futott Károlyhoz, egyesülten indultak Ágoston ellen, a ki elhagyván Varsót s a sereg vezényletét Schulenberg tábornokra bízván, Szászthonba visszasietett, Schulenbergnek sikerült ugyan a sereget egy ügyes fordulat által az enyészettől megmenteni, de Károlynak Szászthonbani előnyomulását meg nem gátolhatta. Altranstadtnál Lipcse mellett ütközött össze a két fél 1706-ik évben, Ágoston itt sem győzhetvén, szerencsétlenségének közepette békéért könyörgött, mely meg is köttetett, Ágoston lemondott

Leszczyński javára a lengyel trónról, azon reményben hogy tán egykor Nagy Péter segélyével visszanyerheti a trónt, e reményében nem is csalatkozott.

Mig Károly Szászországban győzelemmel csatázott, addig Menschtschikov Lithvániában a svédeket megverte. Károly visszasietett e hirre, s elfoglalta Grodnót, s az oroszokat Dnieperen túl kergette, innen délnyugotnak fordult orosz Ukrainéba, hol Mazepa a kozákokat oroszok ellen fellázította. Azonban Károlynak Löwenhaupt tábornok alatt 12000 emberével szándoklott egyesülését az oroszok megghusították, mert Motislavna l útját állván, megverték, s ez alig jöhetett 5000 emberrel Károly táborába, más részről Menschtschikov nyomult elő Ukrainéba, a Baturynt kozákok fővárosát elfoglalta, s a lázadásbani részvétét meggátolta. Károly meg Pultavát fogta ostrom alá 1709-ik évben, de itt a kétszer nagyobb orosz sereg úgy megverte, hogy alig birt 800 emberrel menekülni. Innen Otschakovba, onnan Törökországba ment. Így veszté el Károly egy nap alatt mind azt, a mit 9 évi győztes csatákban nyert.

Ágoston Károlynak Pultavánál megsemmisítéséről értesülvén, lemondását most erőszakoltnak nyilvánítván, Lengyelhonba nyomult, Nagy Péter pedig sereget küldvén Lengyelhonba, s Ágostont visszahelyezte a trónra, így a nemesség kénytelen volt neki hódolni. 1710-ik évben Leszczyński Stettinbe menekült, s Ágoston uralkodása alatt ellenkirályként soha sem lépett többé fel.

Ágoston a trón visszanyerésekor újra zavarra adott okot. Trónjának biztosítása végett behozott száz sereget a lengyelek költségén élélmezte. A szász katonát mint német fajt úgy is gyűlölték a lengyelek, s beszállásolásuknál gyakran verekedés történnvén, az elégedetlen nemességnek szövetségre adott okot, melly Tanogrodon

1715-ik évben meg is kötötték s Tarnogrodi szövetségnek nevezeték. Nagy Péter által a nemesség és király között ajánlott közbejárása elfogadtatott, melyet az 1717-ki néhány óráig tartó országgyűlés megerősítette a szövetségesek és a király közötti közbejárást. A szász sereg tehát kifizetve, haza küldetett, a lengyel sereg száma 18000, a Lithvániai sereg száma 8000-rel szállítván le, a katonáknak rendes zsold rendeltetett, ez által támadt zavarok elhárítottak. Ezen időtől fogva Oroszország nem szűnt meg Lengyelország belügyeibe avatkozni.

Midőn Lengyelhon külbékét élvezett a lengyel nemesség vizsgálkodási viszketege mindenkor megzavarta a bel csendet s így gátat vetett a haladásnak, mellynek a béke áldásai között elég tér nyílt.

II. Ágoston uralkodása alatt 1724-ik évben a vallási viszályok új zavart melly utolsó is volt, idéztek elő. Thorn protestans város a katolikus deákok által felingereltetvén a Jezsuiták collegiumát szétrombolták, a lengyel országgyűlés ezért Thorn városa tanácsát halálra ítélte s 1733-ik II. Ágoston halálózási évében a más vallásbelieket minden hivatalviselhetésből kizárta.

A három hatalmasság u. m. orosz porosz és ausztria között 1732-ik évben az úgynevezett Löwenvaldei szerződés jött létre, e szerint a három hatalom kötelezte magát, hogy Leszczyński Szaniszló trónra jutását minden áron gátolni fogja, hogy a Lengyelország határai felé indítandó csapatokon kívül külön 36000 aranyat fog a választók megvesztegetésére fordítani. Ágoston halála után Austria meg is indította csapatait Lengyelország határai felé, s a 36000 aranyat is átküldte *) az orosz sereg, pedig Lithvániába nyomult, s Varsóhoz közeledett. Poroszország

*) Förster Fridrich Vilhelm I. 2. könyv 118. l.

nem mozgósította hadseregét, mert területi növekedése iránt még biztosítva nem volt.

Mindamellett hogy Austria a lengyel királyválasztási szabadságot megsemmisíteni törekedett. Lengyelország primása gróf Potocki Tivadar kivitte, hogy Szaniszló választatott királynak, ez azonban Varsóban nem látta magát biztosnak, Danzigba költözködött. Az orosz szuronyok által támogatott ellenpárt III. Ágoston szász herceget választá meg, a ki 1734-ik évben Lengyelországba meg is érkezett. Az orosz sereg az alatt a francia segílyre várakozó Szaniszló ellen indulván, Danzigot fogta ostrom alá, a közlekedést elzárván, utóbb Danzig, a melyet három nappal előbb Szaniszló elhagyott, megadta magát, büntetésül 1 millio rubelt vetett ki reá az orosz, azonkívül III. Ágostonnak kénytelen volt hódolni. A francia közbejárásra a Lengyelországi királyi címet Lothringiát kapta, a hol alattvalóinak hajlamát megnyervén, azt meg is bírta haláláig tartani. —

A lengyel köztársaság ereje ki lévén merítve, sem az osztrák öröklési, sem a hét évi háborúbani részvételre birni nem lehetett, holott Lengyelhonnak mint nagy hatalomnak az europai zavarokban szerepelni kellett volna. — A szászok kormánya alatt meg lévén elégedve, a nemesség jogainak élvezetével birt, az országgyűlések a liberum vetoval most is mind az előtt megakasztattak, sőt fel is oszlatták a gyűlést. A nemesség feledé, hogy a szomszéd hatalmak, jogainak s alkotmányának sérelmével királyt erőszakoltak reá, feledé azt is hogy belügyeibe idegenek avatkoznak, s abba be fognak avatkozni azután is.

Czartoryski és vele több jeles emberek belátták, hogy illy uton Lengyelországnak meg kell semmisülni, Lengyelhonnak erős kormányra van szüksége, mit csak ugy lehet elérni, ha a nemességnek gát vettetik. Ez pedig

minden ujtásban kiváltságai elenyésztét látta, s kiváltságát többre becsülte hazájánál, mellynek szükségeit tudatlanságában felismerni nem bírta, s büszkeségében arról őt meggyőzni nem lehetett. III. Zsigmond korától hanyatlásnak indult az irodalom s a felvilágosodásra homály borult, melly III. Ágoston kormányának végén oszolni kezdett. Több jeles emberek Zaluski püspök, és Konarski kegyesrendbeli felvilágosítani törekedtek a nemzetet. Az első könyvtárt szerzett, melly gazdagságra nézve Európában a legnagyobbak közé tartozott. Azonban a csaták által sok kárt szenvedvén végre is Oroszthonba vitetett. A második minden gondját a nevelésre fordította a dögletes jezsuita nevelést kiküszöbölni, s a nevelést egészen átalakítani volt célja, mit részben siker koronázott.

1763-ik évben III. Ágoston elhunyt. A Czartorskiak most a kívánt reformokat siettek keresztül vinni, a nemesség most is gátolta azt, azok most Oroszthonhoz folyamodtak segélyért, így a régi párt gyűléte még inkább növekedett.

II. Katalin mindent elkövetett, hogy kedvese Poniatovszki Szaniszló homlokát díszítse a lengyel korona, nem kimélte aranyait, s kijelenté hogy ő csak régi lengyel család ivadékát ismeri el királynak. Lengyelországba orosz katonaság küldetvén, Varsót megszállta.

Austria az elhunyt lengyel király fiát Xavert pártolá, az orosz aranyokkal megvesztegetett nemesség Varsó és Vola között Poniatovszki Szaniszló országnagyot királynak választotta 1764-ik évben. A következő országgyűlésen a liberum veto korlátoltatván, a királyi hatalom kiterjesztetett. A választott új király miveltsége, s igazságszeretete csak hamar megnyerte az összes nemesség hajlamát, az oroszok bevonulásakor a kiköltözöttek is visszajöttek, Poniatovszkit királyuknak is-

merték. Azonban e jó viszony rövid ideig tartott. Az orosz és porosz udvar a nem katolikusok (dissidensek) előbbi kiváltságait visszakövetelő, e két hatalomnak védelme alatt azonban egészen más célok rejtettek. A dissidensek kiváltságokhoz nem juthatván, szövetségre léptek, s Orosz-hon nekik segílyt ígért. Czartoriszkyak a dissidenseknek ellenei lévén, gyűlölség támadt ezek, és a király között. A katolikus Radzivillek Czartoriszkinak ellenei lévén, szinte a szövetséghez csatlakoztak. Repein orosz követ, és a vallási viszály gerjesztésének vezetője az elégedetleneket egy szövetségbe egyesíté, a ki Radomernak nevezetik, a királynak is azokhoz kellett állni.

A szövetségi ügy végett Varsóban tartott országgyűlésen, Soltyk, Żaluski, Rzewuski krakói herceg fiával, mind a nem katolikusok ellenei elfogattak, s Orosz-honba hurcoltattak.

Most különféle célu új szövetségek jöttek létre a király részére, ellene, a dissidensek, a köztársaság részére, és az oroszok ellen, leghiresebb volt a bárri frigy Orosz-hon ellen, a Pulawkiak vezetése alatt. A háború most egész birodalmat elboritá, Szaniszló Katalinnali szerelmi viszonya dacára Orosz-hontól független szeretett volna lenni, de anyagi s erkölcsi erő hiányában ki nem vihette szándokát. A conföderáltak az oroszoktól megveretvén, üldözettek, s az orosz katonák szivrendítő kegyetlenkedést vittek véghez az egész országban, ezután az oroszok megszállottak Varsót, s a lengyel seregnek a felkelőkkel egyesülését meggátolták, a fölkelők pedig a trónt üresnek nyilvánították.

Sokkal vérengzőbb volt a felkelés a nyugoti lengyel orosz tartományokban 1768-ik évben. A kozákok a lengyelekhez menvén át, az orosz nép most még inkább elnyomatott, sok orosz lakos a szabad Ukrainéba menekült,

a honmaradottak pedig kénytelenek voltak a kegyetlen igát a konfederált háborúig tűrni.

Utóbb a szabad Ukraine is szivrendítő események színhelye lön. Pórlázadás tört ki s villámgyorsasággal egész Halitschig terjedt el, a városok s falvak szétromboltattak, a nemesség, zsidók, és a katholik. papság a parasztok által gyilkoltattak le.

Ezen belnyugtalanságok mind inkább növelték II. Fridriknek azon régi vágyát, hogy Lengyelország nyugoti részét birtokába kerithesse.

A ravasz II. Fridrik lengyelországi feldarabolási tervének megérlelése végett találkozni kívánt II. József osztrák császárral, de ezt anyja Mária Therezia ellenezte; midőn II. József maga óhajtott az általa annyira csodált Fridrikkel találkozni, az orosz foglalás meggátlása végett. Fridrik ekkor rég forralt tervével elő állt, utóbb Porosz s Oroszhon felszóllítá Austriát Lengyelhon feldarabolására. Katharina cárnő terjeszté elő a felosztási tervet. — A szerződés előlegesen Porosz- és Oroszhon között jött létre. A körülményektől kényszerítve Mária Therezia is beegyezett, de az eléterjesztett felosztási tervre sajátkezüleg írta „placet, mert annyi nagy és okos emberek akarják, de midőn már én nem leszek, fogják tapasztalni, mi fog annak megsértéséből származni, mi eddig mindenek felett szent és igazságos volt.“

Az felosztási szerződést 1772-ik évben Péterváron aláírták, s ezután a három hatalmasság csapatai Lengyelországba vonultak.

Szaniszló azt hitte, hogy az oroszok az ő védelmére jönnek be, a katholikusok az osztrákokban szinte segílyt láttak. Leirhatlan volt tehát az elkeseredés, határtalan a fájdalom, mely a kebleket megszállta akkor, midőn a len-

gyelek meggyőződtek, hogy a benyomult seregek Lengyelország egyesült ellenségei. Lengyelország hiába tiltakozott, a nemzeti jog szentségének e lábbal tiprása ellen, a legnagyobb európai bűn végre lőn hajtva.

A királyt 1773. évben országgyűlés hirdetésére kényszerítették a három hatalmasság követői, s ezen évi April hó 19. az egybe is gyűlt, s erélyes óvást tett a szét-darabolás ellen, de a fenyegetés, és megvesztegetés utóbb győzött, s így beegyezett a felosztásba. Csak a király még nem, „inkább“ ugymond ő, vágják el jobb kezemet, mintsem az felosztási szerződést aláírjam, azonban az erőszaknak ő is kénytelen volt engedni.

Austria elfoglalta maga részére a halitschi hercegséget, kis Lengyelhonnak egy részét Visztuláig, 1400 mértföld területet, Poroszhonnak jutott nagy Lengyelország egy része, 600 mértföldet tevő terület. Oroszhon pedig a Dnieper és Dvina közötti tartományokat összesen 1700 mértföldből álló területet tartá magának.

A Lengyelországot egymás között felosztó nagy hatalmak a megcsonkított Lengyelország alkotmányát biztosíták.

Lengyelország feldarabolása után az elfojtott fájdalom csende állott be. Az 1773-ik évben megnyílt országgyűlés a szomszéd hatalmak által elfoglalt részek birtokát megerősíteni kénytelen lévén, azonban azok által is feltartott Lengyelország nagyságára nézve garanciát kívánt. Az orosz visszavonta onnan seregét, a belügyek rendezését a lengyelekre hagyván, feltartá azonban politikai befolyását.

A zavarok, s harci zajok ekképeni lecsendesülte után az ipar és kereskedelem némi lendületet nyert Lengyelhonnban, gyárak állittak fel, az ipar és kereskedelem pártfogoltatott, a földbirtokosok tulajdonjoggal átengedték alattvalóiknak az ezek által mivelte földeket. A tudományokat

pártoló király saját költségén ápolta a nemzeti művelődést. A nemzeti irodalom a deákságból kibontakozván, a franciát utánozta. Ezen időben fénylenek Krasicki Trembecki, Naruszevicz költők, mint történetírók is. Ekkép a nemesség átlátván hibáit, mivelődni kezdett.

1788-ik évben Varsóban ismét megnyílt az országgyűlés. A nemesség lemondott a „liberum vetóról” s új alkotmányt tervezett. A trón örökölhetőnek, s a katholika vallás uralkodó vallásnak nyilvánított, a más vallásnak szabad vallás gyakorlat engedtetvén, a városok az országgyűlésre bocsátattak, a pór nép személyes szabadsággal ruháztatott fel, s a törvény védpaizsa alá helyeztetett. A törvényhozói hatalom az országgyűlés, a végrehajtó hatalom a kormány kezében hagyatott. Ezen új alkotmány 1791-ik évi Május havában hirdettetett ki.

II. Katalin orosz cárnőnek ezen új rendszer nem tetszett, de különben is bosszúval volt eltelve a lengyelek iránt azért, mert ezek a törökháborúban segílyt nem adtak neki. Az új alkotmány felforgatására törekedett, s az azzal elégedetleneknek segílyt ígért. Potocki Felix Bránicki Ferenc, és Rzewuski Sevér a liberum veto és a nemesség választási jogának megszünte miatt nem nyughattak. Az elégedetlenek Targovitzon frigyre léptek.

Oroszhon 1792-ik évben az elégedetleneket sereggel segítette. Nagy Frigyes porosz király azonban az orosz-hon ellen felizgatott lengyeleknek nem nyújtott segílyt. Frankfurtot forradalom boritá el. Angolhon mint mindig határozatlan volt, Austria Franciaország ellen készült, Igy a lengyelek ismét magukra hagyattak. A lengyel hadsereg az oroszok elől a Bug folyóig vonult vissza, s a királyra várákozott. Az alatt az oroszok előnyomultak, s

Kosciuszko D u b i e n k á n á l azokkal megütközvén, győzött ugyan, de azoknak a folyóni átkeltőket meg nem gátolhatta. Poniatovszki Szaniszló a nemességet fegyverre hívta Varsóba, később ő is a targovitzai frigyhez állott. A frigyesek orosz sereggel nyomultak Varsóba, egy kiáltványt bocsátván ki, úgymond hogy a nemesség arany szabadsága visszatért.

Az alatt nagy Lengyelországba porosz sereg jött, s a két hatalom orosz és a porosz ismét több tartományokat szakítottak el Lengyelhontól, míg a frigyesek az arany szabadsággal dicsekedtek. Oroszhon 1793 évben Lithvániának felét, és U k r a i n é t a H o r y n folyó melletti 4000 mérföldnyi területet foglalt el, a porosz pedig a nagy Lengyelhonnak hátra lévő részét, mintegy 1000 mérföld területet.

Lengyelországnak ezen második feldarabolásánál a lengyelek jogaik teljes öntudatát visszanyervén, haza szeretetők is felébredt. A királynőt tisztelő gyenge király mit sem tehetett. — A közbizalom tehát K o s c i u s z k ó b a n összpontosult a ki hadvezéri képességét már több ízben kitünteté. Kosciuszko Tádé, az amerikai szabadságharcban képezte ki magát, s egyedül hazájáért lángolt. Ő honfiainak ajánlatát elfogadta, az 1794-ik évben Krakóban kiűtött felkelés élére állt, Mandalinszki K o s c i u s k ó v a l egyesült, a pórnépet Krakóban a felkelésre hívta fel, s Radlovitz felett az oroszokon győzelmet vívott ki, hol egyedül a kaszával felfegyverkezett pórnép az orosz ütegeket rohammal foglalta el, Varsóban, Z s n u d z és V i l n á b a n is elterjedt a felkelés, a lengyelek mindenhol siettek a haza szabadságért kitűzött zászló alá. Azonban a roppant orosz erő ellen mindez csekély volt. Kosciuszko a parasztok felszabadítását indítványozta, de azt keresztül nem vihetvén, S z e z e k o c i n o n alól az oroszok,

és poroszok által megveretvén, Varsóba vonult vissza. Az alatt Dombrowsky, és Mandalinszky nagy Lengyelhont fellázították, a porosz király tehát kénytelen volt seregét Varsóból a felkelés elnyomása végett visszahívni, Varsóban és Vilnában a pártoskodás kapott erőre, melly a felkelésnek sokat ártott, Koscuiskót is sokfélekép megsértette. Az alatt Oroszhonból új sereg nyomul Lengyelhonba, Vilnát elfoglalta, Suwarov sietett Fersen tábornokkal egyesülni. Koscuiskó ezen egyesülést meghiusítani törekedett, de Maciejowitznál Fersen tábornok által megveretvén, megsebesítettet és elfogatott. Koscuiskó elfogatása után Lengyelhon szomorú sorsa is bekövetkezett. Suvarov a lengyel sereget Prágánál megvervén, Varsót elfoglalta, s ott borzasztó vér fürdőt állított fel.

Lengyelország 1795-ik évben a három szomszéd hatalmasság között végkép felosztatott, s Poniatovski Szaniszló lengyel király Pétervárra ment, hol évenként 200,000 arany nyugdíj nyert. A harmadik és utolsó felosztás által Oroszhon Lithvániának másik felét, Poroszhon Varsót és Masoviát, Austria kis Lengyelországot nyerte Krakóval együtt.

Igy tünt el Lengyelország az európai államok sorából. Sirját ön maga ásta meg magának.

Az egyenetlenség által elgyengült ország, s erélyes kormány hiánya okozta e felosztást, melly a legnagyobb jogtalanság volt, s melly az állambűnök legnagyobbika marad mindenkor.

1795-ik évtől a lengyel tartományoknak azon hatalmak önkényét kellett tűrni, a mellyekbe beolvasztattak. A tiltsi béke könnyíté sorsát. I. Napoleon Masoviát a porosztól elvévén, varsói hercegséggé alakította, azt szövetségesének Frigyes Ágoston száz királynak aján-

dékozta 1807-ik évben. Két évvel később a bécsi béke folytán 1809-ik évben Austria is kénytelen volt kis lengyelországot Frigyes Ágostonnak átengedni. Lengyelország most önállóságot nyert, mely azonban csak Napoleon bukásáig tartott. Ezen rövid ideig tartó önállóság Lengyelhonnak sok véráldozatába került, honfiai Napoleon uralma alatt Olasz, Spanyolhonban s mindenhol a hova őket küldötte, küzdöttek, 1812. évben Moskauban is. Napoleon ezután nem volt már többé képes a kiontott lengyel vért megjutalmazni.

Az 1815-ik évi bécsi congressuson Sándor cár a lengyel ügyet szinleg egész hévvel felkarolta. Napoleon által alakított varsói hercegség nagyobb része az „alkotmányos lengyel királyság“ címe alatt Oroszhonhoz csatoltatott. Ezen királyság területe 2200 mértföldből és négy millió lakosból állott. Oroszhontól különböző igazgatást s alkotmányt nyert, ennek alapján az országgyűlés két házból állt, az urak, és követek házából, s az minden második vagy negyedik évben a király által hivatott össze, s szavazat többséggel határozott. Jogában állott az adót megszavazni, vagy megtagadni, s törvényeket alkotni; eképen a belkormányzás egészen a lengyelekre volt hagyva. A sajtó szabadság nem volt korlátolva, hivatalos nyelv a lengyel volt, s 30000 álló hadsereget állithatott fel. Konstantin, királyi helytartója Varsóban székel, ennek durva bánásmódja és szigora idézte elő leginkább a lengyel forradalmat. A lengyelek függetlenség után vágyva titkos szövetségre léptek, mely előkészíté a forradalmat.

A párisi juliusi forradalom után 1830-ik évi nov. 29. kitört a lengyel forradalom is. A varsói fiatalság kelt fel először. Konstantin nagy hercegnek a városon kívüli palotáját rohanta meg, az örököt leszurta, s a herceget hatalmába keríteni törekedett, azonban Konstantin ide-

jén megszökött. A felkelés Varsó körül is elterjedt, a polgárok, katonák s deákok egyesülten támadták meg az orosz őrseget, az állambörtönök felnyitattván, a foglyok szabadon bocsátattak, a fegyvertár elfoglaltatott, s a polgárság felfegyvereztetett H a n c k e, T r e m b i c k i, P o t o z k i lengyel születésű orosz tábornokok megölettek, s Konstantin titkos rendőrségének főnöke S a s z ezereades szinte elesett, ez többször figyelmeztette a nagyherceget, hogy az alkotmány önkényes megsértésének rossz következménye leend, de felszóllalása hasztalan volt. Több orosz törstisztek a felkelők fogságába kerültek. E vészben az orosz őrseg Konstantin nagyherceggel edgyütt elhagyta a várost, s attól egy mértföld távolságra ütött tábornok, mi a varsói forradalomnak csak előnyére szolgált. Nov. hó 30-kán P a c tábornok C h l o p i c k i távollétében a lengyel sereg vezérévé választatván, a forradalom törvényesnek nyilvánított, és gróf Lubinsky a nemzetőrseg szervezésével bizatott meg. A következő napokban Chlopicki az I. Napoleon oskolájából került ügyes politikus, a Konstantin által sértett, s rettegett tábornok neveztetett fővezérnek: Varsóban kormánytanács alakult, tagjai voltak C z a r t o r y s k i, R a d z i w i l l, O s t o w s k i L á s z l ó, M a l a c h o w s k i, és L e l e v e l. Konstantin alkudozásba ereszkedett a kormánytanácscsal, s a lengyelek kívánatait tudni vágyott. A lengyel alkotmány sértetlen felmaradását, a többi tartományoknak Lengyelországgali egyesítését, mit Sándor Cár ígért, kívánták a lengyelek. Az alkudozások nem vezettek célhoz, a lengyel sereg elhagyta Konstantin táborát s rögtön Varsóba visszatért. A harcra vágyó fiatalság sietett a fővárosba, életét a hazának feláldozandó. Konstantin a Vistulán átkelvé, Lengyelhonból kiment, s az orosz határok felé nyomult. Chlopicki és a kormány Konstantint szabadon engedték

távozni seregével, holott könnyen elfoghatták volna, mi által a forradalom eredményhez juthatott volna.

A forradalom eleinte csak az alkotmány feltartását tüzte ki célul, annak terjedésével a pártoskodás is mindinkább nagyobb tért nyert; Chlopicki a nemzeti kormánynak nyilatkozta, hogy a Diktátorság elvállalását elhatározta. Chlopicki ismerte a forradalom korlátolt erejét, mely a pártoskodás által még inkább gyöngült, Lovicz herceget, és Jeziers szintett kibékülés végett Pétervárra küldötte, hogy idők nyerjen a sereg szervezésére. Miklós Cár 1825-ik évtől Sándor utóda, a lengyel alkotmány halálos ellene, feltétlen megadást követelt, s 100,000 emberrel fenyegette a lengyeleket, Chlopicki annál nagyobb erélyvel szervezte tehát a hadsereget.

December hó 18-án az országgyűlés megnyílt, hol három párt alakult, a conservatív pártnak élén Czartoryski az alkotmányos párt a tudós Niemojovski politikáját követte, s a mozgalmi párt Lelewel alatt semmit vagy mindent megakart nyerni, s a forradalmat nemzetinek nyilvánította, Chlopicki erre december hó 18-án a diktátorságról lemondván, mert Lengyelhont nem akarta az oroszok dühének feláldozni.

Az országgyűlés forradalmi tervét kevésbé módosítván, a diktátorságnak nagyobb tért engedett, Chlopicki tehát azt most ismét elválalta, kiáltványaival a forradalmat mérsékelvén, a sajtót és a mozgalmi pártot korlátozta, mi végett ellenségei támadtak. A honban a rendet akarta helyreállítani, csak azután csatázni. A mozgalmi párt azonban az ellenkezőt kívánta. Titkos társulatok alakultak, a varsói nemzetőrséget szervező Diktátor ellen. — A szárazon 100,000 álló sereg volt alakítandó, kiállítás és a szervezés könnyen folyt volna, de tisztek hiánya miatt nem lehetett azt kivinni.

Chlopicki a küludvarokkal ügynökei által barátságos viszonyba lépett. Palmerston és Sebastiani azonban a forradalom ellen nyilatkoztak. Frankhon is csak nagy fáradság után ajánlkozott. Poroszország és Austria a forradalomba avatkozni nem akartak.

Oroszhon egy kiáltványt bocsátott a lengyelekhez, abban feltétlen megadást követelt, s seregét a Lengyel határszéleknél összpontosítá. A forradalmi pártnak Chlopicki irányábani bizalmatlansága a legfőbb fokra hágott, a diktátorságról letétetett, s csak a sereg fővezérsége bizatott reá. Chlopicki ezt nem fogadta el. A forradalom rosز kimenetelétől is tartván, a kormánytól 1831. évi Január hó 19-kén visszavonult, s az új hadvezérnek engedte helyét, a kinek a háborubani segélyét ígérte. Utánna Radziwill neveztetett ki a sereg fővezérének.

Soltyk orosz tábornok az országgyűlésen azt indítványozta, hogy a Romanow császári család a lengyel tróntól fosztassék meg, ezen indítványt tetszéssel fogadta az országgyűlés. Miklós cárt a nyilvánított letétel boszontá, a kiengesztelődés tehát lehetlenné vált. A forradalmi párt nem akart egyebet.

Az ellenségeskedés kezdetekor a lengyel sereg 40000 emberből állott, a tartalék sereg is ennyi lehetett. Az orosz hadsereg 100000 embernél is több volt 400 ágyúval, Kovno Wlodziwirz között, mintegy 90 mértföld területen nyomult Lengyelország ellen. Chlopicki a fővezérnek azt indítványozta, hogy Bugon át Ostrov felé nyomuljon s az oroszok központját, azután azok jobb, s bal szárnyát támadja meg. Radziwill nem merte ezen tervet elfogadni, s Varsóba vonult vissza, Prága előtt vett állást, Diebitsch hasztalan törekedett a lengyel vonalokon áttörni, több napi kissébb ütközetek, s ingadozó csatazások után febr. hó 25-kén sikerült a lengyeleket Vistuláig visszanyomni, Prága Varsó

külvárosát az oroszok felgyújtván, az a lángok mártaléka lett. Most Varsót fenyegette a vész, mindenki aggodalomban volt. Ez alatt Skrzyniecki neveztetett ki Radziwil helyett fővezérnek, s Varsó védelme reá bízott.

Diebitsch erejét felosztván, most Skrzyniecki Ribniskinek Geismar orosz tábornoknak Prága előtti megtámadását parancsolá, Rosen orosz tábornok ennek segélyére sietett, de a lengyelek által megveretett. Skrzyniecki nem használta fel kellően ezen győzelmet, a helyett hogy a Siennice mellett táborozó Diebitsch, és Rosen között fogott volna állást, tétlenül maradt. Csak april hóban indultak a seregek egymás ellen, Küstrzyn mellett ütköztek meg, hol a lengyelek Skrzyniecki fővezér, Prondzynki altábornok s Bem tűzértiszt vezénylete alatt az oroszokon fényes győzelmet vívtak ki.

Dvernicki tábornok rendeletet vett hogy Podoliába nyomuljon, s az orosz hadsereg háta megett felkelést idézzen elő. Bug mellett Krutz orosz tábornokot tévutra vezetvén, Kamienice felé nyomult elő, hogy a felkelőkkel kezet fogjon. Rüdiger és Rott előnyomulását meghiusítván, Galliciába utána siettek, hol April hó végén kénytelen volt letenni a fegyvert. A déli tartományok tehát elváltak veszve, s orosz őrség nyomult Lengyelhonba. Skrzyniecki azon reményben, hogy egy győzelem által Lithvaniába juthat, ellenük ment s Osztrolenka mellett az oroszokat viaszorította; az alatt Diebitsch elnyomulása, az oroszoknak a lengyel tábornok általi üldözését meghiusítván, Skrzyniecki Osztrolenkára vonult vissza, s Diebitschnek az őrséggeli egyesülését meg nem gátolhatta. A csatában 7000 lengyel, 10000 orosz esett el. A lengyelek most május hó végén Varsóba vonultak vissza. Skrzyniecki e szerencsétlenség végett a kormányt okozta.

Diebitsch reményét meghiúsulni látván, de Miklós cár kegyvesztésétől is tartván bujában megbetegedett, s halálát a cholera sietteté, Junius hóban a pultuski táborban elhunyt. Utóda Paskiewicz új sereggel nyomult Lengyelországba, s Pultusknál összpontosítá seregét, s Julius hóban a Varsónál időző Skrzyniecki főereje ellen nyomult, a ki tétovázása miatt a varsói kormány és nép bizalmát elveszté. A fővezérségre Dembinszky emeltetett. A varsói forradalom, az árulással vádolt számos ártatlanokat legyilkoltatott, Dembinszky tehát a fővezérségről lemondván, helyette Krukoviecki neveztetett ki. Míg ezek Varsóba történtek, az alatt Paskievitz Sept. hó elején Varsónál össze seregét. A lengyelek Paskievitzel minden alkudozást visszautasítván, csatázni vágytak, összeütközvén, minden vitéz kitartás dacára veszettek. Most Varsót fogta ostrom alá az orosz, September 8-án Krukoviecki Miklós cár kegyére megadta magát. Varsóval a forradalom feje is elesett. Nehány tábornokok a vidéken törekedtek még a forradalmat feltartani, az oroszok ellenben a forradalomtól visszavonuló seregnek közbocsánatot ígértek, sőt még az alkotmány feltartására is reményt nyújtottak. Rozmarino, és Rozycski tábornokok kénytelenek voltak a fegyvert idegen területen letenni, porosz területen tette le színt a fegyvert a lengyel szabadság utósó harcosa Rybinszky.

Az országgyűlés, a sereg maradványa, és a többi compromittáltak Frankonban menekülvén, ott barátságosan fogadtattak, így Miklós cár által reájok szabandó büntetés elől biztosítva voltak; de Lengyelország elveszté alkotmányát, s orosz tartománnyá vált. A lengyelek ezenként hagyták el hazájukat, Lengyelország visszaállításának reményével idegen földön kerestek s találtak menhelyet.

Több mint húsz évtől fogva Lengyelországot élő halottnak

tekintette a világot, melly azonban Oroszonnak hosszas rémuralmal alatt is megbirta tartani életét.

Most az elzsibbadt karok újra kardot ragadnak. —

Az 1847. és 1859-ik évek némi reményt ébresztettek a lengyelek kebelébe hazájok felszabadítása iránt, a lengyel menekültek tevékenyebbek valának ezen években mint valaha, hazájuk függetlenségének, és helyreállításának szent álmát valósítani törekedtek.

A lengyelek mindenütt küzdöttek a felszabadulni vágyó nemzetek soraiban, hogy szétdarabolt hazájok dicsőségét nevelvén, az orosz kényuralom alatt szenvedő hazájuknak jobb sorsot szerezzenek.

A magyar forradalom szerencsétlen kimenetele a lengyelek reményét is egyidőre meghiusította, akrimi háborúban rossz helyzetben lévén, a francia, olasz, s siciliai háborúkban vetett remény is szinte meghiusult. Az 1862. és 1863-iki európai politikai viszonyok sem voltak a lengyelügyre alkalmasak, s nem nagy reményeket ébreszthettek bennök. A kedélyek a nagyszerű nemzeti tényre készek mindenkor.

Oroszthonban a különböző osztályok változása a jobbágyok felszabadítása nagy befolyással volt azon remény élesztésére, hogy Lengyelországban a régi rendszer sokáig felnem állhat. Oroszthon a jobbágyok felszabadítására kényszerítettvén mindenki hitte, hogy most Lengyelország átalakulása fog következni.

A kedélyek Lengyelhonban egyedül a nemzeti ügyre levén irányozva, így naponként izgatottabbakká váltak, mi lelkesedésbe ment át, a vallás ihletsége még inkább növelte azt, a hazai bucsúk kezdetőket vették, s a lengyel nemzeti dal „Boże coś Polskę“ az egyházakban is megzendült, az Oroszország elleni nyilvános tüntetések is napirenden voltak.

Sándor cár nem hitte, hogy a tüntetéseken kívül komolyabb események állhatnak be. A tüntetések ellen a barbar korszakba is beillő szigor s kegyetlenséggel állot elő szokása szerint az orosz, mi a lengyeleket elkésérité, de el nem ijeszté. A kormány most népszerű kormányzók kinevezése által akart hatni a kedélyekre, de későn, a határtalan elkéséredésre hasztalan volt volna minden kiengesztelődés.

Konstantin a cár fivére Varsóbani érkeztekor pisztoly lövéssel fogadtatott. Nagy befolyást gyakorolt a papság magatartása a felkelésre, az egyházak bezáratván, a papok fogságba hurcoltattak, mi az elkéséredést még inkább növelte. Titkos nyomdában nyomott kiáltványok szórattak a nép közé, azokat az orosz rendőrök legnagyobb erőmegfeszítéssel sem birták felfedezni. Ha reá jöttek egy titkos nyomdára, s azt lefoglalták, már másnap új hirdetések szórattak szét. Leírhatlan azon benyomás, mellyet ezen titkos nyomda a népségre gyakorolt. Ezen csodaerejü hatalom, a válságos pillanatokban nagy erővel, s eszközökkel látszott rendelkezni. Egy hatalmas titkos szövetség létezett, melly az orosz kormány szemé láttára, diktatori stýlben a lengyel nemzet nevében parancsokat, és rendeleteket adott ki, az árulokra, s engedetlenekre súlyos, sőt halálos büntetést is szabott. Ezen szövetség tagjai a külhatalmakkal, különösen Francia- és Olaszországgal közvetlen viszonyban állanak.

Párisban lévő menekültek legnagyobb figyelmet fordítottak a hazájokban kitörendő lángra, a menekültek egyhangu véleménye az volt, hogy a mostani politikai viszonyok a lengyel ügyre nem alkalmasak, hogy oroszországnak zsibbasztó zavarokba kell előbb sodortatni, míg a forradalomra remény nyílik, s hogy Napoleontól a mexicói ügy bevégezte előtt mitsem lehet reményleni.

Azonban egy percben minden megváltozott. Péter-

váron elhatározta a kormány, hogy a lengyeleket megelőzi. Az előtt Lengyelhonban elrendelt újoncozás most a legnagyobb mértékben teljesített. Az orosz kormány a lengyel nemzetet fiatalságának virágától akarta megfosztani azon hiedelemben, hogy ennek eltávolításával a forradalomnak meg kell hiúsulni.

Az orosz katonák tehát megkezdették az ember vadászatot. A katona kötelezettek éjjel hurcoltattak ki lakaikból, s vadállatként üldöztettek, az elfogottak oroszhon messze síkjaira, Uralba, az orosz sereg sírjába Kaukasusba hurcoltattak. A katona kötelezettek látván jövő sorsukat, az erdőkbe menekültek, csapatokat alakítottak, az oroszoknak ellent álltak, s kifejlett a bámulandó guerilla harc, ez ellen Oroszhon hiába állítá seregének javát. — Europa bámulta a fegyvertelen fiatalságot, mely a hatalmas cárral dacolni merészelt.

Annál nagyobb tisztelet és bámulat tárgyává vált a fegyvertelen fiatalság: mert neki a fegyvert ellenségétől kellett szerezni, az oroszok itt amott megverettek, a felkelők üldözésében kifáradtak, s a mindenütt lángra kapott forradalom által demoralizáltattak.

A szabadságért felkelt névtelen hősök élén egy kitűnő névvel sem találkozunk. A lengyel menekültek Parisban, Turinban, Londonban az esztelen felkelés miatt magukon kívül voltak, azt gyermeki ténynek nevezték, mert általa úgymond Lengyelország reménye hosszú időre meg hiúsítatik. A lengyel titkos nemzeti kormány most ünnepelesen adá ki rendeleteit, s a kedélyeket kitartásra ösztönözte.

A hős fiatal csapat vezérei előtűntek most a homályból, különösen Langievitz Marian, a ki több alkalomnál bebizonyítá hadvezéri képességét.

A mozgalom mind inkább erősödött. A lengyelek el-

foglalták a vasutakat, s az orosz hadsereget a nagyobb városokba kényszeríték, ez tehát nagyobb erővel a felkelők ellen nem nyomulhat. Ezen egyenetlen harc felett Europa rokonszénve felébredt a lengyelek iránt, Angol s Frankhon kezdettek szólani, Austria szokott óvatossága szerint semleges állást vön. —

A lengyel menekültek azt hitték, hogy most ott, bár a hol nem vetettek is arathatnak. A hadi képtelenségéről ismeretes, szerencsétlen Mieroslavski küldetett Lengyelhonba, hogy a fölkelők feletti parancsnokságot átvegye. Azonban mint jött, úgy kellett neki visszamenni, ez azonban rozsz következményt maga után vonó felreértést hagyott hátra. Langieviczet a nemzeti kormány diktátornak nevezte ki, a ki többször győzelmet vívott ki az oroszok felett, különösen Skalánál, ő tekintélyét a nemesi párt által megingatva érezte. A legválságosabb pillanatban a többi parancsnokok nem levén segélyére, elhatározta hogy a háborút a délnyugoti tartományba teszi át, a hova austriai területre akart jutni, hol azonban Austria foglyává vált. Vele edgyütt fogságba került segédje a fiatal hősnő Pustovoytoff Henriette is.

Az oroszok öröme határtalan volt, mert Langieviczet a forradalomnak is végét hitték. Azonban csalódtak, új, és új vezérek pótolták a hiányt, a kik az oroszokon szinte többször győzelmet vívtak ki. A hős Lelevel is elvérzett a Lengyel szabadságért, helyét más bátor vezér foglalta el. Oroszhon kénytelen tehát seregének javát Lengyelhonba küldeni, a lengyelek még is egyik csatát a másik után nyerik meg.

A lengyelek egész Némethon rokonszenvével is találkoztak, Poroszhon azonban az orosz részre állott. A véres harc most is folyik, Lengyelhonban a barbar középkor vadságából ki nem bontakozott orosz sereg példátlan kegyet-

lenséget gyakorol. Hiába törekedett Franciaország a többi hatalmasságok hozzájárultával Oroszhont a lengyel nemzet kívánatainak teljesítésére bírni. Oroszhon a lengyel ügyet belügynek tekinti, a mellybe ugymond más hatalmasságnak beleszóllani nincs joga. Sándor cár is Miklós példájára feltétlen megadást követel. A lengyelek egyig készek elvérzeni, mint az orosz nyomasztó igája alatt nyögni tovább is.

